

Malmö högskola
Lärarytbildningen
Individ och Samhälle

Examensarbete
10 poäng

Hjälpa@välja.nu
Help@choice.now

Om elevers syn på sitt omval

Sussie Eriksson
Therese Gustafsson

Studie- och yrkesvägledarexamen 120 poäng
Höstterminen 2006

Examinator: Torsten Janson
Handledare: Alan Harkess

Abstract

Av Sydsåkanska gymnasieförbundet fick vi uppdraget att utföra djupintervjuer med gymnasieelever som gjort sena omval. Syftet med undersökningen var att se om, och eventuellt hur, man kan minska omval. Vårt arbete är en del av en större undersökning beträffande omval som förbundet utreder. Frågan de ställer sig är vad skolan kan göra för att minska omval. Tio kvalitativa intervjuer med elever, som av olika anledningar hamnat på för dem fel gymnasieprogram och som valt ett nytt program ett år senare, ligger till grund för arbetet.

För att öka förståelsen för ungdomars valsituation har vi tittat lite närmare på omvärlds- och samhällsförändringar liksom på undersökningar om hur ungdomar tänker och agerar i valet. Vi är medvetna om betydelsen av kön, klass och etnicitet i valsituationen men betonar studie- och yrkesvägledning som en viktig aspekt att studera. Här ser vi något skolan kan göra för att hjälpa elever från fel- och omval. Det är av denna anledning som studie- och yrkesvägledning fokuseras i vårt arbete.

Hjälp@ välja.nu

Information och vägledning är en central del i valprocessen. Dessa ska ge elever kunskaper och verktyg för att kunna göra ett väl underbyggt val. Som en följd av detta har vi därför studerat vilka vägledningsinsatser ungdomar har eller borde ha haft till sitt förfogande att hjälpa dem välja. Resultatet utifrån intervjuerna visade på att vägledningsinsatserna ibland varit få och att eleverna inte alltid tagit del av de insatser som erbjudits. Orsakerna till omvalet varierade. Vår slutsats är att många omval kan minskas med en längre vägledningsprocess samt fler och mer varierade vägledningsinsatser. Förslag på sådana åtgärder vi anser kan vara till hjälp i ungdomars val handlar bl.a. om en förlängd och visualiserad informations/vägledningsprocess.

Nyckelord

Valsituation, gymnasieval, omval, studie- och yrkesvägledning, information.

Our assignment on behalf of Sydsåkanska gymnasieförbundet was to carry out a field survey among students who have changed their line of studies. The purpose of our research was to find ways to reduce these mal- or rechoices. Our investigation is a part

of a more extensive one, to see what the educational system can do to reduce mal- or rechoices. Our conclusions are based on interviews with students, who for some reason or reasons entered a, to them, wrong program. They made a new choice and entered a new program after a year. To increase understanding concerning youth's educational choice one has to study how they think and act in the situation of choice making. We also feel the importance to look into changes in the world around us, as well as, in our society. We are aware of the importance of for instance gender, class and ethnicity when studying individual's educational and vocational choices. These aspects will in spite of this, not be taken into consideration, due to time limit. Our focus lies on remedies the educational system can provide the students with.

Information and guidance is a central part of the process of vocational guidance. Both work as tools to provide students with the necessary knowledge to make a solid choice. Accordingly, we have studied efforts concerning guidance students have, or should have attended.

The results of our interviews indicate insufficiencies and sometimes lack of participation concerning vocational guidance.

Reasons of mal- or rechoices differ. Our conclusion involves such aspects as for instance a longer and visualized guidance process and information.

Innehållsförteckning

Abstract.....	2
<i>1. Bakgrund</i>	5
<i>1.1 Avgränsningar</i>	6
<i>1.2 Begreppsdefinition och förkortningar</i>	7
<i>1.3 Syfte</i>	7
<i>1.4 Frågeställning</i>	7
<i>2. Litteraturgenomgång</i>	8
<i>2. Litteraturgenomgång</i>	9
<i>2.1 Rapportredovisning</i>	9
<i>3. Nulägesbeskrivning omvärld, samhälle, kommuner och skolor</i>	12
<i>3.1 Nulägesbeskrivning</i>	12
<i>3.2 Samhälle - vägledning</i>	13
<i>3.3 Kommuner, skola och vägledning</i>	14
<i>3.4 Ystad- och Sjöbo kommuner</i>	14
<i>3.5 Livslångt lärande</i>	15
<i>4. Vägledning</i>	17
<i>4.1 Vad är vägledning?</i>	17
<i>4.2 Karriärteori</i>	18
<i>4.3 Påverkansfaktorer i vägledning</i>	19
<i>5. Ungdomars valsituation</i>	21
<i>5.1 Några dilemman vid vägledning och information</i>	21
<i>5.2 Valsituation och stress</i>	23
<i>5.3 Hur väljer man?</i>	24
<i>6. Metod, Urval och Genomförande</i>	27
<i>7. Resultatbeskrivning</i>	30
<i>7.1 Intervjuerna och tolkning</i>	30
<i>8. Analys</i>	41
<i>8.1 De erbjudna vägledningsinsatserna samt elevernas synpunkter om dem</i>	41
<i>9. Diskussion</i>	47
<i>9.1 Slutsatser</i>	47
<i>10. Sammanfattning och avslutning</i>	53
<i>10.1 Hjälpa@ välja.nu</i>	53
<i>10.2 Vidare forskning</i>	54
<i>Referenser</i>	56
<i>Bilaga 1</i>	57
<i>Bilaga 2</i>	59

1. Bakgrund

Om man vill minska omval i gymnasiet, anser vi, det vara av vikt att studera hur valprocessen ser ut för elever inför det första gymnasievalet. För att få ett elevperspektiv på denna process har vi genomfört 10 intervjuer med elever som gjort omval. Detta har vi gjort på uppdrag av Sydsåkanska gymnasieförbundet som för närvarande utför en större utredning beträffande omval. Utredningen görs pga. att omval är resurskrävande samtidigt som eleven eventuellt kan uppfatta sin situation som ett misslyckande. Förbundet vill därför se om det finns något skolan kan göra för att hjälpa eleverna i sina val.

Har eleverna gjort ett val grundat på intresse, yrkesinriktning, på föräldra- eller kompisinflytande? Är valet en kompromiss eller är det en följd av begränsningar man gjort. Vad orsakar felvalet, vilka faktorer påverkar detta. Kan faktorer som otillräcklig självkänedom och osäkerhet beträffande anlag, intressen ha betydelse?

Tänk dig att du är femton år och går i nionde klass. Det är dags att välja gymnasieprogram. Det viktigaste i livet är kanske dina vänner, flickvän/pojkvän och vad som händer till helgen. En dag kommer studie – och yrkesvägledaren till klassrummet, du får en katalog med gymnasieprogram och får veta att det är dags att fundera på vad du vill bli när du blir stor. Det är kanske första gången du allvarligt börjar fundera över framtida studie- och yrkesval. Om du vill kan du boka tid hos din vägledare, men det är inget måste. Kanske går du dit med förväntningen att du ska få veta vilket program du bör gå, kanske väljer du att inte gå dit. Utöver detta hade du tänkt åka på öppet hus kvällstid men det blev inte av. Du frågar dina kompisar vad de ska välja. Mamma och pappa säger ”välj något brett” så kan du bli vad du vill. Brevlådan fylls med broschyrer du inte orkar läsa. Du kollar på Internet, där finns ”jättemycket” information, men hur sorterar man, för vad är fakta och vad är reklam? Plötsligt ska valet göras och du har fortfarande ingen aning.” Man vill ju alltid välja det bästa valet när det finns så stor frihet.” Så börjar du på gymnasiet, programmet du valde är inte alls som du tänkt dig. Det är jättemycket pluggande och/eller är studie och yrkesinriktningen inget du kan tänka dig i framtiden. Betygen faller och risken finns att

du går ut från gymnasiet utan fullständiga betyg, eller att du hoppar av. Vi ställer oss frågan, hur minskar man omval och undviker detta scenario?

Några anledningar till omval kan bero på omognad, val under inflytande, köns- eller socialt bundet val, mm. En annan anledning till felval kan vara bristande vägledning i skolan. Varför vi väljer att fokusera på vägledning beror på att det, enligt oss, är något skolan kan åtgärda. Samtidigt tror vi att omval inte alltid behöver betyda ett misslyckande för eleven. Hamnar man rätt andra gången ökar kanske chanserna för en bra framtid. Man har ju trots allt fått nya erfarenheter.

En mångfald av valmöjligheter idag uppfattas överlag positivt av ungdomar. Svårigheter kan däremot uppstå vid sortering och sällning av information om det saknas erfarenheter och egna bilder av andra sammanhang än de som de själva befinner sig i.

En samlad bild av hur ungdomar orienterar sig, handlar och väljer inom utbildningssystemet saknas.¹ Därför har vi undersökt vilket stöd som erbjuds ungdomarna i vår studie samt hur de uppfattar sin valsituation. Därtill vill vi få en ökad kunskap om vad skolan gjorde och vad som eventuellt skulle kunna åtgärdas. En ökad förståelse för ungdomars valsituation kan på så sätt eventuellt minska omval.

1:1 Avgränsningar

Pga. fokusering på vad skolan kan göra i samband med det första gymnasievalet koncentrerar vi oss på insatser skolan, och då, framförallt vad grundskolan kan göra för att hjälpa eleven till ett väl underbyggt val. Vi har inte fått vägledares synpunkter på saken. Deras uppfattningar och erfarenheter hade varit värdefulla för oss genom sitt arbete på grundskolan. Vårt arbetes omfattning saknar begrepp som kön, klass och etnicitet. Vi är båda väl medvetna om att dessa faktorer har stor betydelse för gymnasievalet men väljer att inte lägga fokus på det, då tidsrymden för detta arbete är för kort. Vi är dessutom medvetna om att antalet omvalselever är större än det redovisade. Pga. brist beträffande statistik kommer dessa elever inte med i vår undersökning.

¹ Fransson, K., Lindh, G. (2004 kap.5) Ungdomars utbildnings- och yrkesval i egna och andras ögon. Skolverket. Fritzes.

1.2 Begreppsdefinition och förkortningar

I det avseende vi använder oss av begreppet vägledning, menar vi studie- och yrkesvägledning. Med studie och yrkesvägledning menar vi hela skolans ansvar enligt styrdokument lpo94, *läroplanen för det obligatoriska skolväsendet*.

Med vägledare menar vi studie- och yrkesvägledare.

Yfp= yrkesförberedande program

Sfp= studieförberedande program

Ivp= Individuella programmet

1.3 Syfte

Syftet är att öka kunskap och förståelse om ungdomars valsituation. Detta kan eventuellt minska omval och därigenom sänka kostnader för skolan. Syftet är också att ge Sydsåkanska gymnasieförbundet ett underlag för sin fortsatta undersökning.

1.4 Frågeställning

Hur kan man minska elevers omval?

1.5 Sydsåkanska gymnasieförbundets uppdrag till oss

Sydsåkanska gymnasieförbundet är en sammanslagning av Skurup, Ystad, Tomelilla och Sjöbos gymnasieskolor. De utför för närvarande en större utredning beträffande omval. Den består av bl.a. enkätundersökningar och elevintervjuer. Utredningen görs pga. att omvalen uppfattas ha ökat i antal och de är dessutom resurskrävande. Förbundet anser det angeläget att samtidigt undersöka elevernas upplevelser i samband med omval. Uppfattar eleven sin situation som ett misslyckande? Förbundet frågar sig hur man kan minska omval och om/vad skolan kan göra åt det. Vår del i undersökningen består av utförandet av kvalitativa intervjuer med elever som gjort omval. Syftet med vårt arbete är att med hjälp av ett elevperspektiv undersöka deras valsituation för att se om man eventuellt kan minska omval. Urvalet består av behöriga elever från Ystad och Sjöbo som gjort sena omval. Med sena omval menar vi elever som gått ett eller flera program och minst en termin på varje.

Tabellen som följer är framtagen i samband med vårt arbete.² Kompletta statistik över det totala antalet omvalselever saknas. De framtagna siffrorna visar endast elever som gjort sena omval.

Behöriga åk. 9 sökande 2005	Kvinna	Man	Summa
Skurup	87	75	162
Ystad	151	161	312
Tomelilla	69	84	153
Sjöbo	110	109	219
	417	429	846
De som gjorde sena omval 2006			
Skurup	9	10	19
Ystad	9	14	23
Tomelilla	7	3	10
Sjöbo	14	13	27
	39	40	79

9 procent av 846 elever har gjort sena omval. Studerar man de enskilda orterna har Skurup och Sjöbo 12 procent, Ystad 7 procent och Tomelilla 6,5 procent omvalselever.

² Kontaktperson, Intagningskansliet, Ystad.

2. Litteraturgenomgång

2.1 Rapportredovisning

Vi har valt att koncentrera oss på rapporter och utredningar som ligger inom ramen för vårt arbete. För att ge en så aktuell bild som möjligt har vi valt att inte använda oss av litteratur som går längre tillbaka i tiden än 1991.

En undersökning från 1995 visar på hur ungdomar utifrån social klass och kön väljer gymnasieprogram.³ UG95 är en utvärdering av årskurs 9-elevs kunskaper, färdigheter, attityder och kompetenser avseende studie- och yrkesorientering där dessa sätts i relation till skolarbetets innehåll och genomförande. Enkät svar från elever, lärare och skolledare ligger till grund för undersökningens resultat. En del av dessa resultat kommer att redovisas under arbetets gång, då de visar hur ungdomar tänker i valsituationen samt vad som påverkar dem.

Syo-kulturer i skolan är en intervju undersökning med syfte att undersöka elever i årskurs 9 och skolpersonals uppfattningar av studie-, yrkes- och arbetslivsorientering. Då undersökningen gjordes med lgr80 som grund väljer vi att använda oss av de delar som fortfarande är relevanta i dagens skolvärld.⁴

Vidare kommer vi att använda oss av den aktuella rapporten från skolverket, *Utvärdering av vägledning inom det offentliga skolväsendet*. Den bygger på intervjuer, enkäter och skolverkets årliga statistik. Den visar på hur kvalitén på vägledning ser ut i Sverige, varför den ser ut som den gör och vad som bör åtgärdas. Syftet med denna undersökning är att beskriva och utvärdera studie- och yrkesvägledning i det offentliga skolväsendet (grundskolan, gymnasieskolan, Komvux, särskolan och SFI).⁵ För att få en ökad förståelse för hur vägledning fungerar fann vi denna nya rapport viktig.

³ Fransson, K., Kriegholm, G. (1995) Studie- och Yrkesorientering Årskurs nio: utvärdering av grundskolan 1995 –UG95-. Stockholm: Lärarhögskolan. Liber Distribution.

⁴ Henrysson, L. (1994) SYO-KULTURER I SKOLAN: Elevers och skolpersonals uppfattningar av studie-, yrkes- och arbetslivs-orientering på några högstadieskolor. Stockholm: Almqvist & Wiksell international.

⁵ Skolverket (2005) Utvärdering av vägledning inom det offentliga skolväsendet. Skolverket.

Kvalet inför valet är en avhandling, vars syfte är att belysa vägledningssamtalen mellan elev och studie- och yrkesvägledare i samband med valet till gymnasiet.⁶ Avhandlingen tar upp delar som vägledningssamtal, problem vid informationsförmedling, förväntningar, gymnasievalet, mm. Fokus i vårt arbete kommer att ligga på hela skolans vägledningsinsats snarare än på vägledningssamtalet som en enskild företeelse. Men för att få en ökad förståelse för ungdomars valsituation anser vi denna avhandling vara av vikt.

På uppdrag av skolöverstyrelsen gjordes en rapport, *Vem behöver SYO?*, vars syfte är att ge en bild av syoverksamheten i skolan. Resultaten skulle tjäna som bas för ett centralt utvecklingsarbete kring syoverksamheten. Den förändrade styrningen av skolor mot kommunalt ansvar innebar att rapporten hoppades kunna stimulera kommuner att bedriva eget utvecklingsarbete.⁷ Vi vill visa på område inom vägledning som vi tycker har relevans i vår undersökning.

Ungdomar, stress och psykisk ohälsa är en utredning med uppdrag att analysera ungdomars livssituation utifrån stress och dess konsekvenser för den psykiska ohälsan. Utredningen pekar på vilka faktorer i ungdomars livssituation som orsakar stress, föreslår metoder och tillvägagångssätt för att minska orsakerna till stress samt överväger hur samhällets insatser kan samordnas för att motverka stress bland ungdomar.⁸ En anledning till att vår undersökning görs med elevperspektiv är att Sydsvenska gymnasieförbundet uttryckt en viss oro beträffande elevers psykiska hälsa i samband med omval. Denna rapport anser vi ha relevans för denna fråga.

Ungdomars utbildnings- och yrkesval- egna och andras ögon är en forskningsöversikt som redogör för kunskapsläget, nationellt med internationell utblick, om hur ungdomar tänker, agerar och utvecklar strategier i samband med val av studieinriktning, arbete och livskarriärer. För att öka skolans kunskap om elevers valsituation idag, anser vi denna översikt ha stor betydelse i vår undersökning⁹.

6 Lovén, A. (2000) *Kvalet inför valet*. Om elevers förväntningar och möten med vägledare i grundskolan. Malmö. Institutionen för pedagogik. Lärarhögskolan.

7 Skolöverstyrelsen (1991) *Vem behöver Syo*. Stockholm.

8 SOU 2006:77 *Ungdomar, stress och psykisk ohälsa*. Stockholm. Fritzes.

9 Fransson, K., Lindh, G. (2004) *Ungdomars utbildnings- och yrkesval i egna och andras ögon*. Skolverket. Fritzes.

I *Vägledning i förändring* beskrivs och reflekteras det över de stora omvärldsförändringarna och dess betydelse för vägledare och elever. Syftet med undersökningen var att ta fram kvalitetskriterier för god vägledning och beskriva olika aktörers synsätt och reflektioner kring studie- och yrkesvägledning. Vi anser att denna rapport har relevans i vår undersökning genom att hjälpa skolan till eventuell förbättrad vägledning med syfte att minska omval.¹⁰

Career Choice and Development av Brown, D & Associates är en samling av olika karriärteorier. Den teori vi kommer att titta närmare på är utformad av Gotfredson, L. Teorin behandlar både sociala och psykologiska aspekter av individens studie- och yrkesval.¹¹ Karriärteorin är idag viktig med hänsyn till det ”livslånga lärandet” och har enligt oss därmed relevans.

Andra rapporter kommer att refereras men då dessa bara kortfattat kommer att redovisas för att belysa de andra syns de i fotnoter under arbetes gång.

Med denna litteratur vill vi ge en bild av vad och vilka faktorer som spelar roll i ungdomars valsituation. Litteraturen speglar omvärlden, samhället, skola, och vägledning. Dessa faktorer hoppas vi ska öka kunskap och förståelse och därmed hjälpa skolan till eventuell förbättrad vägledning med syfte att minska omval

¹⁰ Dresch, J., Lovén, A. (2003) *Vägledning i förändring*: Malmö: Lärarutbildningen.

¹¹ Gotfredson, L. i Brown, D. and Associates (2002) *Career choice and development*, fourth edition. Jossey- bass.

3. Nulägesbeskrivning omvärld, samhälle, kommuner och skolor

Nedan kommer vi att visa på områden som vi tror har betydelse för att kunna öka förståelsen för ungdomars valsituation. Studie- och yrkesvägledning och livslångt lärande har uppmärksammats både nationellt och internationellt på senare tid. Detta har förmodligen samband med omvärldsförändringar, vars betydelse för ungdomars studie- och yrkesval har ökat genom större valfrihet och oklarare gränser. Kvalitén på vägledning har också undersökts och ifrågasatts, av den anledningen tittar vi på hur de berörda kommunerna ser på vägledning.

3.1 Nulägesbeskrivning

Kompetenskraven i arbetslivet tenderar att bli mindre tydliga. En bestämd utbildning leder inte självklart till ett givet yrke, och möjligheterna till arbete och yrkesalternativ har blivit allt fler efter utbildning.¹² Skolan har fått ökad betydelse eftersom möjligheten att få ett jobb drastiskt minskat. I samband med 1990-talskrisen försvann, framförallt för ungdomar, omkring 300 000 arbetstillfällen som i huvudsak inte kommit tillbaka. De flesta grundskoleelever fortsätter till gymnasiet och 41 procent har påbörjat en högskoleutbildning. Tecken på att skolan inte kunnat motsvara de nya kraven visar sig i siffror angående slutbetyg. Av alla 20-åringar saknar 28 procent slutbetyg från gymnasieskolan. Motsvarande siffra från grundskolan är omkring 10 procent.¹³

Med industrialisering ökar produktiviteten och därigenom blir samhällets roller mer differentierade. Detta innebär att tillvaron blir mindre förutsägbar, traditionella roller ter sig mer upplösta och samhällets gränser oklara.¹⁴ Sociologen Zygmunt Bauman använder begreppet ”liquid modernity” (*flytande modernitet*) för att beskriva ett samhälle där inga gränser längre är klara.¹⁵ För ungdomarnas del innebär det att deras förväntningar har ökat snabbare än de faktiska livsmöjligheterna.

I ett individualiserat samhälle har individen större frihet att själv utforma sitt liv än i ett traditionellt samhälle. Nya möjligheter har öppnats. Det är självfallet positivt men ställer också krav på ungdomar att själva välja vilka liv de vill leva. Svenska ungdomar

12 Skolverket (2005 s.6)

13 SOU 2006:77 (s.17)

14 Dresch, J., Lovén, A. (2003 s.2-18)

15 Bauman, Z. (2000) *Liquid Modernity*: Blackwell Publishers.

har tydliga värderingar inriktade på självförverkligande och individuellt välbefinnande.¹⁶

3.2 Samhälle - vägledning

Globalisering, EU-medlemskap, komplexiteten och förändringarna i utbildningssystemet ställer stora krav på att skolor tillhandahåller god vägledning. Kvaliteten varierar beroende på organisation, ekonomiska resurser och personell kompetens. Endast hälften av landets vägledare har vägledarutbildning och tjänster dras in.¹⁷

Förre skolministern (2006) Ibrahim Baylan konstaterar att studie- och yrkesvägledning behöver bli bättre. Detta innebär för skolans del bl.a. att information och vägledning ska bli bättre. För elevers del innebär det ökad kunskap om arbetslivet i kombination om vad olika program kan leda till för yrken.¹⁸ Samtidigt hittar vi på arbetsmarknadsstyrelsens hemsida ett projekt som syftar till att minska ungdomsarbetslösheten. Där handlar en av insatserna om att handfast matcha ungdomar mot arbetsmarknadens behov. Några andra insatser i arbetsmarknadsstyrelsens projekt är bl.a. ett slags jobbindex så ungdomar får större kunskap om vilka utbildningar som lättast ger jobb. En annan insats ska ge mer praktik under utbildningstiden för att bidra till en tydligare bild av arbetslivet, fler kontakter och ökad arbetslivserfarenhet.¹⁹

Målen och riktlinjerna avseende studie- och yrkesvägledning är okända för det stora flertalet skolledare, lärare och elever. Arbetslivsorientering inom såväl grundskolan som gymnasieskolan upplevs ha minskat i både omfattning och kvalitet enligt en ny rapport.²⁰

16 SOU 2006:77 (s.22)

17 Skolverket (2005 s.20-26)

18 www.regeringen.se (2006-08-24) Stärkt studie- och yrkesvägledning: Regeringskansliet. Utbildnings och kulturdepartementet.

19 www.ams.se (2006-06-28) AMS nollvision för ungdomsarbetslösheten: Arbetsmarknadsverket

20 Skolverket (2005 s.4-36)

3.3 Kommuner, skola och vägledning

Den ökande decentralisering som skett de senare åren innebär att kommunerna har större frihet att utforma vägledning som de vill. Deras styrning av vägledning är oftast svag och flertalet har inte satt upp och definierat mål för vägledning samtidigt som de inte kan garantera tillgång till kvalificerad vägledning. Det har framkommit att kvalitén på vägledning beror på vilken kommun man tillhör. Eftersom studie- och yrkesvägledning har stagnerat både på kommunal nivå och i skolorna finns det en risk att de som behöver professionell vägledning inte får det. Endast 40 % av kommunerna behandlar vägledning i skolplanerna.²¹

Enligt skollagen (1985:1100) 2 kap. 6 § är det offentliga skolväsendets skyldighet att erbjuda studie och yrkesvägledning, samt att den person som ansvarar för detta ska ha utbildning avsedd för sådan verksamhet.

Enligt Lpo94 (läroplanen från 1994) är målet med Studie- och yrkesvägledning att stödja eleven att göra väl underbyggda val av framtida studie- och yrkesinriktning. Det som rör studie och yrkesvägledning i Lpo94 är följande: *Studie- och yrkesvägledare* ska informera och vägleda eleverna inför den fortsatta utbildningen och inriktningen, samt stödja den övriga personalens studie- och yrkesvägledande/orienterande insatsen. *Lärarna* ska bidra med underlag för elevernas fortsatta utbildning och medverka till att utveckla kontakter med omvärlden. *Rektorns* ansvarar för att samverka mellan skolan och arbetslivet utvecklas så eleverna får konkreta erfarenheter av betydelse för deras val av fortsatt utbildning och yrkesinriktning. Studie och yrkesvägledning ska vidare organiseras så att eleverna får vägledning inför de olika val som skolan erbjuder och inför fortsatt utbildning.²²

3.4 Ystad- och Sjöbo kommuner

Idag (2006) finns det i Ystad tre stycken högstadieskolor varav en är friskola. De kommunala skolorna delar på en heltids anställd studie och yrkesvägledare från och med i år.²³ Friskolan timanställer en studie och yrkesvägledare inför gymnasievalet.²⁴

²¹ Skolverket (2005 s.4-35)

²² Läroplan för det obligatoriska skolväsendet: Lpo94. (1994)

²³ www.ystadkommun.se (2006-10-02)

²⁴ www.kunskapsskolan.se Ystad (2006-10-02)

Sjöbos kommun har 4 högstadieskolor i sitt rektorsområde och två studie och yrkesvägledare anställda på halvtid.²⁵ Kommunernas styrdokument antas utgå ifrån Lpo94:s mål och riktlinjer.

Ystad kommun tar upp livslångt lärande som ett viktigt område för all verksamhet att arbeta mot. Verksamheten för barn och ungdomar ska arbeta för att nå kunskap som alla i samhället behöver, barn och ungdomar ska kunna orientera sig i en komplex verklighet med stort informationsflöde och snabb förändringstakt. Ämnen ska läras ut på ett sådant sätt att det underlättar för de studerande att förstå sammanhang och så att de kan utarbeta en världsåskådning.

Friskolan har inga mål och visioner som vi kan koppla till detta arbete, deras visioner handlar mer om att nå så bra studieresultat som möjligt.

Sjöbo kommuns verksamhetsplan innefattar att eleverna ska inhämta goda baskunskaper och rustas för ett livslångt lärande i ett nationellt och internationellt perspektiv. Ett prioriterat område är att all information ska vara saklig, tydlig, lojal och ges ut i god tid.

3.5 Livslångt lärande

Samtidigt som man pratar om det livslånga lärandet i mångt och mycket uppmärksammas inte vägledning inom skolväsendet i den grad det hade behövts enligt skolverkets rapport.²⁶ Vad är livslångt lärande och vad är skolans uppdrag?

Både nationellt och internationellt fokuseras det alltmer mot begreppet livslångt lärande. Där är vägledning av central betydelse. Rapport *Karriärvägledning* definierar vägledningens betydelse i ett livslångt lärande som att ”studie- och yrkesvägledning är en pedagogisk process som inte stannar vid den enskildes val av utbildning, utan omfattar en helhetssyn på den enskildes förutsättningar och möjligheter och som ger individen perspektiv på vägar mot ständigt nya mål för kompetensutveckling och kunskapsbyggande.”²⁷

²⁵ www.sjobokommun.se Sjöbo (2006-10-02)

²⁶ Skolverket (2005 s.4-36)

²⁷ SOU 2001:45 (s.90)

En förutsättning för att produktiviteten i samhället ska kunna öka är att människor överger gamla sätt att arbeta och istället löser uppgifter på annat sätt.²⁸ Dessutom ställs individen inför allt fler valalternativ i och med de snabba förändringarna som sker i samhället, med en större arbetsmarknad och ett utbildningssystem som vidgas och förnyas. Att möta dessa förändringar och ge den enskilde individen den vägledning han/hon behöver, ställer krav på personalen i skolan. Behovet av bra information och vägledning blir allt viktigare i och med att valet av utbildning och yrke blir mer komplext. Unga idag har inte utstakade vägar som äldre generationer haft. Detta har lett till att vi idag pratar om livslångt lärande.²⁹ Detta innebär att människor ska ha möjlighet att oavsett var de befinner sig i livet, lära sig. Ett av skolans viktigaste uppdrag är att skapa insikt hos eleven om att ett föränderligt samhälle och ett arbetsliv som utvecklas kräver ett livslångt lärande. Detta medför att skolan måste stimulera ungdomars attityd till lärande och till insikten om att lärandet är en återkommande process under hela livet.³⁰

Samhällets behov och individens önskemål kolliderar inte sällan och ungdomar behöver vägledning med betoning på aktiv karriärplanering och personlig utveckling och mindre hjälp med att matcha intresse och fallenhet mot speciella yrken och utbildningar.³¹

28 SOU 2006:77 (s.237)

29 Skolverket (2005 s.4-36)

30 SOU 2002:120 (s.109-110)

31 SOU 2001 (s..94)

4. Vägledning

4.1 Vad är vägledning?

Den litteratur som föreligger beskriver vikten av vägledning som process.³² ”Vägledning är en interaktionsprocess som underlättar en meningsfull förståelse av en själv och omgivningen och resulterar i klargörandet och väljandet av mål och värderingar för det framtida beteendet.”³³ Gemensamt för de flesta vägledningssökande är att de står inför val av arbete, utbildning och framtid och inte kan klara av situationen på egen hand.

”Att vägleda innebär, jämfört med att bara informera, att stödja individer att själva utforska, formulera och utveckla sina intressen och därigenom komma fram till de individuella och väl underbyggda val som föreskrivs i skolans läroplaner.”³⁴

I genomgång av litteratur, rapporter och artiklar framkommer en bild av bristande vägledning som process och att kommunernas arbete med studie- och yrkesvägledning har uppvisat brister över en längre tid.³⁵ Om vägledning ska vara en process ställs det krav på skolans personal då vägledning är hela skolans ansvar enligt lpo94. En process där vägledning introduceras i tidig skolålder ska kunna ge individen möjlighet att göra väl underbyggda val. Kommuner har idag en större frihet att utforma vägledning, de vägledningsinslag som styrdokumentet talar om skulle kunna beskrivas på följande sätt. (a) *Arbetslivsorientering/-undervisning* som avser att tillhandahålla kunskaper om förhållanden i arbetslivet, yrkesvärlden och arbetsmarknaden. (b) *Arbetslivsanknytning i undervisningen*, med detta menas en integrering av arbetslivet i undervisningen. (c) *Praktisk arbetslivsorientering*, praos syftar till att ge eleverna erfarenhet i arbetslivet bl.a. genom studiebesök och längre vistelser på olika arbetsplatser. Forskning har visat att osäkerheten i valsituationen minskar ju mer yrkes- och arbetslivserfarenhet man har.³⁶ (d) *Studievägledning* skall ge eleverna kunskap om olika utbildningsvägar, deras krav, innehåll samt konsekvenser av skilda valalternativ, t.ex. vilka yrkesområden utbildningen kan leda till. (e) *Personlig vägledning*, syftar till att genom personliga samtal hjälpa eleverna i studie- och yrkesvalssituationer. En sådan vägledning innebär

32 Dresch, J., Lovén, A. (2003 s.2-28) Skolverket (2005 s.4 -36) Henrysson (1994 kap.1, 3, 5, 10– 11)

33 Lindh, G. (1988 s.15) Vägledningboken. Lund.

34 Skolverket (2005 s. 36)

35 Skolverket (2005 s.4-36)

36 Henrysson, L. (1994 s.23-24) Lovén, A. (2000 kap.10) Skolverket (2004 kap.4)

att hjälpa eleven finna sina resurser, anlag och personlighet i syfte att öka sin uppfattning av sig själv, sina förutsättningar, intresse, och behov. Denna vägledning bör både skolan/lärare och professionella vägledare utföra.³⁷

4.2 Karriärteori

Då vi i dagens samhälle pratar om livslångt lärande kommer vi att titta lite närmare på Gotfredsons, L. karriärutvecklingsteori. Vi väljer en karriärutvecklingsteori framför yrkesvals- och vägledningsteorier pga. att en sådan teori beskriver en längre utvecklingsprocess. Med hänsyn till berörda skolors vision om livslångt lärande anser vi denna teori vara viktig liksom att den behandlar vägledning som process (snarare än som en enskild företeelse.)

Teorin bygger på både sociologiska och psykologiska utgångspunkter. Självförverkligande är en central del i teorin tillsammans med socialisationsteorier. Valutrymmet som den enskilde individen har är det sociala rummet (*social space*). Individen handlar utifrån självbegrepp eller självbilder (*self-concept*). Gotfredson menar att yrkesvalet är en process som börjar i barndomen, yrkesambitionen reflekterar individens försök att förverkliga självbilden. Tillfredställelsen av valet beror på hur väl den passar självbilden. Yrkesvalet utvecklas till stor del genom att utesluta det negativa, snarare än att välja det positiva. Som följd i begränsning av valet produceras en del, som för eleven består av ”tillräckligt bra” alternativ. Av uppfattningar om yrken formar individen på detta sätt en kognitiv yrkeskarta. Valet är en kompromiss föregången av en begränsningsprocess, där eleven anpassar sitt val efter vad denne känner till, kan uppnå och acceptera. Enligt Gotfredson är *kompromiss* den process med vilken ungdomar börjar ge upp sina mest attraktiva alternativ för att i stället söka mindre kompatibla men mer tillgängliga sådana. Individen kan, med tiden, upptäcka att de är oförmögna att uppnå de mest attraktiva alternativen och blir tvungna att omvalidera de mindre eftertraktade, kanske t o m de som tidigare uteslöts som oacceptabla. Kompromissen kan uppstå antingen i förväntan av externa barriärer (*anticipatory compromise*) eller efter att de har blivit utmanade (*experiential compromise*). Vidare menar Gotfredson att individen kan göra onödiga kompromisser. Kanske har individen inte sett vidden av sina möjligheter eller fått tillräcklig information för att förverkliga sina valmöjligheter.

³⁷ Henrysson, L. (1994 s.23-24)

Teorin belyser därför vägledarens roll att uppmuntra både till utforskande och till realism. Att hjälpa individen att inte bara se vad som är möjligt att uppnå, utan vad som krävs för att förverkliga sina mål.³⁸ ”Målet för karriärutvecklingen måste således vara att förbereda individen för att framgångsrikt och med självtillit kunna navigera i en föränderlig och dynamisk värld med en tyngdpunkt på personlig utveckling och livslångt lärande.”³⁹

4.3 Påverkansfaktorer i vägledning

Rapporten *Vägledning i förändring* pekar på vikten av att beskriva och reflektera över de stora omvärldsförändringarna och dess betydelse för såväl vägledarna som deras elever. Visserligen existerar fortfarande gamla synsätt och värderingar om utbildning och arbete i det moderna samhället men detta sker i olika omfattning beroende på vilken nation, bransch etc. man studerar. Ett antal trender och tendenser kan urskiljas som gör att vägledningen i flera avseenden möter nya villkor. Några trender och tendenser som kan påverka valsituationen är följande:

- Ökad *decentralisering* som ger kommuner större frihet att utforma vägledningens organisation och innehåll.
- *Alltfler valmöjligheter* i utbildningssektorn parallellt med ett växande antal friskolor och ökad konkurrens mellan kommunala skolor.
- *Snabba förändringar* på arbetsmarknaden genom bl. a *internationalisering* och *ny teknologi*.
- *Kompetenskraven* på arbetsmarknaden tenderar att bli *mindre tydliga*. Många arbetsgivare betonar mera *abstrakta kompetenser* som social kompetens, självständighet och flexibilitet.
- *Ungdomstiden förlängs* och ungdomar tillbringar allt längre tid i utbildningssystemet. Inträdet på arbetsmarknaden förskjuts upp i åldrarna.
- En avsevärt mer *internationell utbildnings- och arbetsmarknad*.
- *Ny teknik och teknologi* som bl. a förändrar kommunikationsmönstren.⁴⁰

38 Gottfredson, L. i Brown, D. and Associates (2002 s.85-149)

39 Dresch, J., Lovén, A. (2003 s.18)

40 Dresch, J., Lovén, A. (2003 s.3)

I samma rapport ombads vägledare göra en nulägesbeskrivning där syftet var att identifiera fenomen som kännetecknar det moderna samhället. I arbetet med att vägleda ungdomar tolkar vi det som att dessa beskrivningar har stor relevans för att förstå och hjälpa ungdomar i deras valsituationer.

- Ett högt uppdrivet tempo och sms- liknande kommunikationer med kortare tid för reflektion och bearbetning gör att elever ägnar sig åt ”*informationszappande*”.
- Dagens ungdomar är *upplevelsesökare* som kräver omedelbar behovstillfredsställelse vilket leder ganska många av dem in på ologiska val.
- *Samhällets demokratisering, medias påverkan* och den *förlängda barndomstiden* gör att vuxna förledas till att bemöta elever som om de vore vuxna. När de *vuxnas förväntningar* möts av ungdomarnas relativa *omognad* leder detta till spänningar.
- Det omfattande *informationsflödet* och *ökade valmöjligheter* till och inom gymnasieskolan medför att vägledarna måste skapa strukturer för att bistå lärare, elever och föräldrar.
- Många ungdomar *saknar framtidsvisioner* och upplever att de inte behövs i dagens samhälle vilket leder till en ökad arbetsbelastning på vägledare som i högre grad måste motivera eleverna för sina studier.⁴¹

I och med dessa förändringar är det av största vikt att hjälpa eleverna utveckla självkänedom, omvärldskunskap, beslutskunskap och övergångskunskap.⁴²

41 Dresch, J., Lovén, A. (2003 s.6)

42 UG 95 (1995 s.13-14)

5. Ungdomars valsituation

För att öka förståelsen för ungdomars valsituation har vi studerat tidigare undersökningar som handlar om elevers hänsynstagande i samband med valet. Dessa undersökningar visar även på underliggande orsaker till att vägledning inte fungerar och hur information kan tolkas och misstolkas i samband med valet. Resultaten pekar på att elever bär med sig olika erfarenheter som påverkar deras agerande och väljande i olika valsituationer inför fortsatta studier. Dessutom spelar såväl bakgrund som genus stor roll vid väljande men också faktorer som är mer individrelaterade.

5.1 Några dilemman vid vägledning och information

Vägledning har betydelse för elevens val då det saknas information och det finns svårigheter att sortera denna. Osäkerheten ökar efter hand som valproblematiken synliggörs och det är viktigt att eleverna stegvis får information och vägledning. En undersökning uttrycker tvivel om det finns tillräckligt med informationsmaterial eller läromedel anpassat för att användas av elever, vägledare och lärare.⁴³

Vägledning utifrån lpo94 fungerar, till stor del, otillfredsställande för elever. En förklaring till detta kan vara den diffusa bilden av vägledningsverksamhet. Forskare inom området menar att i ett läroplansperspektiv ska inte vägledning uppfattas som en ö på skolan eller en separat verksamhet skild från det övriga skolarbetet utan vara integrerad i skolans verksamhet.⁴⁴ Det har visat sig att lärarna sällan har ämnesinriktad undervisning och att de borde vara mer engagerade i elevernas studie och yrkesval. Enligt eleverna i en ny utredning fanns det någon eller ingen undervisning med studie och yrkesinslag.⁴⁵ En kollektiv information och undervisning, som omfattar alla elever, är en viktig grund för den enskilde elevens övervägande för framtiden.⁴⁶ Även vikten av att lärare och studie- och yrkesvägledare behöver lägga mer fokus på elevens självkänedom och självutveckling poängteras.⁴⁷

43 Skolverket (2004 kap.2, 4)

44 Lovén, A. (2000 kap.10) Henrysson, L. (1994 kap.11)

45 Skolverket (2005 s.4-36)

46 Lovén, A. (2000 kap.8)

47 Lovén, A. (2000 kap.6, 9, 10) Henrysson, L. (1994 kap.5, 6, 7, 8, 11) Skolverket (2005 s.4-36)

Studie- och yrkesvägledningen står inför ett erfarenhetsproblem och inte ett informationsproblem.⁴⁸ Med detta menas att eleverna har för lite erfarenheter av arbetslivet och dessa kan inte ersättas med information. Vidare visade även denna undersökning på att elevernas uppfattning av vägledningsinslag i undervisningen var få och att eleverna överlag hade en relativt liten kunskap om gymnasieskolan och tänkbara valalternativ och yrken relaterade till en viss utbildning.

Ett dilemma i vägledning är elevens behov av informations- eller personlighetsinriktad vägledning. En del forskare menar att vägledning med tonvikt på information är lösningen vid osäkerhet, andra menar, att när det gäller arbetet i skolan krävs det både mer samtalstid och genomtänkt metodik i skolan undervisning för att begreppet självkänedom och självinsikt ska bli synliga och levande för eleverna.⁴⁹

En studie av årskurs 9 elever visade att eleverna behövde både informations- och personlighetsinriktad vägledning då mycket i osäkerheten låg i dålig självkänedom och lite kunskap om alternativ. Elever har också ibland svårighet att ta till sig och begrunda information som inte direkt efterfrågas och vet inte vad de ska fråga om under vägledningssamtalet. Därmed skapas ett dilemma för vägledaren att veta vad eller om de ska tillhandahålla en viss information.⁵⁰

Tre problem vid informationsförmedling:

1. *Överinformation.* Detta innebär att eleven får mer information än vad denne kan ta in och bearbeta.
2. *Oklar information.* Ofta ges information som inte förstås. Om den som ger informationen inte undersöker om den har blivit förstådd finns risken till missuppfattningar och misslyckanden.
3. *Irrelevant information.* Irrelevant information innebär att man ger information som inte är efterfrågad. Som t.ex. vid kollektiv information. Risken finns att eleven ”stänger av” och inte lyssnar och kan därför missa information som kan vara av vikt för henne/honom.

48 Lovén, A. (2000 kap.2)

49 Skolverket (2004 kap.2, 4)

50 Lovén, A. (2000 kap.8, 10)

Information är en viktig del i vägledning och det gäller att anpassa informationen efter vilket behov eleven har. Det är svårt att veta vilken information man behöver om man inte vet vilka alternativ man har eller saknar självkänedom⁵¹.

Det är också viktigt att poängtera att för en del är valsituationen kombinerad med sociala, psykiska och/eller fysiska komplikationer. Grovt sett kan man säga att det finns två olika kategorier av vägledningssökande. *Valfall* är den kategori av individer där vägledning mot utbildning eller arbete är möjlig. Vägledning som innebär att hjälpa individen finna sina delmål och mål genom att klargöra om individen har bristande självkänedom och kunskaper om t.ex. vilka alternativa utbildningar som finns, mm. *Förändringsfall* är individer som inte är redo att ta nästa steg i sitt livslånga lärande pga. att de har fysiska, psykiska/personlighetsmässiga eller sociala hinder. Dessa behöver i första hand hjälp med att undanröja dessa hinder.⁵² Problemen, sluter vi oss till, är i första hand kuratorers och myndigheternas ansvar inte lärares eller vägledares.

5.2 Valsituation och stress

Ungdomar anser sig leva i ett prestationssamhälle som i sig självt genererar stress. I detta sammanhang uttrycker de även valfrihet som en källa till stress, trots detta, är det få som önskar att det skulle vara på något annat sätt. Att tvingas välja inriktningar på gymnasieskolan redan i grundskolan är en stressfaktor i sig. Många tror att de är få som i den åldern vet vad man ska bli när man är stor. Många elever anser att beslutet bör göras i gymnasieskolan. Femtonåringarna går i skolan och har därför inte någon omedelbar koppling till arbetslivet. Men det är troligt att förekomsten av stressrelaterade symtom påverkas av deras framtidsutsikter. Före år 1990 kunde en femtonåring i Sverige efter årskurs 9 välja mellan arbete eller skola. Ungdomar vet också att vare sig gymnasie- eller högskolestudier ger någon garanti för arbete. I en internationell jämförelse med 11 länder har andelen förvärvsarbetande ungdomar sjunkit snabbare i Sverige jämfört med övriga länder.⁵³ Detta blir motsägelsefullt, anser vi, eftersom valsituationen för ungdomar tenderar att bli mer komplicerad samtidigt som omfattningen av skolors studie- och yrkesvägledning minskas.

51 Lovén, A. (2000 kap.8, 10)

52 Lovén, A. (1994 kap.2) Utvecklingsarbete. Arbetsvägledning i närbild- vad hände sedan? Lund.

53 SOU 2006:77 (kap.4, 5)

5.3 Hur väljer man?

I övergångsfasen mellan modernism och postmodernism vi nu befinner oss i kan samhället i vissa avseenden ge dubbla budskap.⁵⁴ Kompetenskraven i arbetslivet tenderar att bli mindre tydliga. En bestämd utbildning leder inte självklart till ett givet yrke, och möjligheterna till arbete och yrkesalternativ har blivit allt fler efter utbildning.⁵⁵ Å ena sidan har vi de yrkesinriktade programmen där man lockar med utbildning till ett gediget hantverk. Å andra sidan ska alla ha högskolebehörighet och vara inställda på återkommande utbildning och livslångt lärande.⁵⁶ Föräldrar säger: ”tänk brett så du kan bli vad du vill.”

Undersökningar pekar på att vägledning har sin tyngdpunkt i årskurs nio och strax före valet. Detta rimmar illa med såväl målformuleringar som teorier om att studie- och yrkesval är en långsiktig process.⁵⁷ I en undersökning gjord på grundskolan visar det sig att flertalet är missnöjda med informationen om gymnasieutbildningar som gavs i årskurs 9. De ansåg den vara knapphändig beträffande vilka gymnasieskolor och programinriktningar som står till buds.⁵⁸ Dessutom visar ett flertal undersökningar på att eleverna kände sig omogna och osäkra inför val för framtiden. De kände att de varken hade kunskap om utbildningsalternativ eller kunskaper om arbetslivet som är en nödvändighet för att kunna göra realistiska och väl övervägda val.⁵⁹

”Det finns gott om information om utbildning, arbeten, yrken och förhållanden i arbetslivet. Steget är dock långt mellan information och kunskap. Lärande är en process där den lärande själv organiserar uppfattningar om omvärlden. För ungdomar försvåras denna process av att de saknar erfarenheter och egna bilder av andra sammanhang än de som de själva befinner sig i.”⁶⁰

Få elever vet att även yrkesinriktade program ger grundläggande högskolekompetens vilket leder till att de väljer något som de kallar ”brett” program som samhälls-

54 Dresch, J., Lovén, A. (2003 s.2-18)

55 Skolverket (2005 s.4 -36)

56 Dresch, J., Lovén, A. (2003 s.2-18)

57 Gottfredson, L. i Brown, D. and Associates (2002 s.85-149) Dresch, J. & Lovén, A. (2003 s.2-18) m fl

58 SOU 2006:77 (s.124)

59 Henrysson, L. (1994 s.158) UG95 (1995 s.7-82)

60 Skolverket (2004 s.64)

programmet trots att det kanske inte alls passar dem. När pojkar och flickor väljer tar de ibland hänsyn till sina kamraters val vid sitt eget utbildningsval.⁶¹

Vägledningssamtalet är det viktigaste instrumentet i vägledningsarbete, det menar såväl elever, vägledare och skolledare. Det visar sig dessutom att eleverna tycker tillgängligheten är viktig, att det finns någon som kan hjälpa dem när ingen annan kan. De elever som haft flest samtal med vägledare tenderar att skatta sin förmåga att beskriva sig själva i förhållande till vald utbildning. Det vanligaste vägledningsinslaget är att studie- och yrkesvägledaren kommer till klassrummet och informerar.⁶² Flertalet av lärarna har sällan eller aldrig denna typ av samtal med eleverna.⁶³

Vid en undersökning gjord på grundskolan fick elever ge sin syn på hur förbättringar i skolan kunde göra. Bl.a. föreslogs mer praktik och information om gymnasievalet i årskurs 7 och 8.⁶⁴ Elever på grundskolan menar att det framförallt är erfarenheter utanför skolan som bidrar till deras självkänedom.⁶⁵ De skattar gymnasieskolans information tyngst och beskriver en positiv bild av sin prao som ger inblick i arbetslivet, centralt för valet till gymnasiet. En stor majoritet ville ha fler och längre praoperioder. Att elever får erfarenheter genom vistelse på olika arbetsplatser och inblick i arbetslivet medför avsevärt mindre tveksamhet och osäkerhet inför valsituationen.⁶⁶

Det har visat sig, i en nyligen gjord undersökning, att många elever kände sig villrådig trots vägledningsinsatser så som öppet hus, information, elevbesök från gymnasieskolan, enskilda samtal och prao erbjudits dem. Detta beror enligt samma undersökning på att dålig planering och samordning på skolor gör det svårt för elever att ta del av de insatser som erbjuds.⁶⁷

Enligt en undersökning som gav elevers svar på vad som är viktigt eller mycket viktigt att ta hänsyn till vid valet av gymnasieprogram framkom att viktigast är att man väljer

61 Skolverket (2004 kap.3)

62 Skolverket (2005 s.4-36)

63 Skolverket (2004 kap.4)

64 SOU2006:77 (s.120)

65 Henrysson, L. (1994 kap.7-11)

66 Skolverket (2004 kap.4)

67 Skolverket (2005 s.4-36)

det som känns rätt och att utbildningen har ett intressant innehåll.⁶⁸ Detta kan i förlängningen innebära att de som väljer utefter sin egen vilja och intresse fullföljer programmet i högre grad än de som blivit tillsagda av andra.⁶⁹

Sammanfattningsvis kan man anta att elevens valsituation blivit mer komplicerad. Omvärldsförändringarna har bl.a. inneburit att valfriheten och informationsflödet är stort och uppfattas som positivt men innebär även en stressituation genom svårigheter att göra det ”rätta” valet liksom att sortera information. Det innebär också att kompetenskraven i arbetslivet tenderar att bli mindre tydliga. En bestämd utbildning leder inte självklart till ett givet yrke, och möjligheterna till arbete och yrkesalternativ har blivit allt fler efter utbildning. Ungdomar idag har dessutom en mer holistisk och individualiserad syn på studier och yrken än tidigare generationer. Decentraliseringen har medfört försämrade vägledning i många kommuner. Det livslånga lärandet betonas i internationella studier som viktigt och vägledning anses vara en väsentlig del i den processen.

68 UG95 (1995 s.29-30)

69 Svensson, A. (2002) Den sociala snedrekryteringen till högskolan - när och hur uppstår den? Göteborg

6. Metod, Urval och Genomförande

Följande kapitel handlar om vilken metod vi använt oss av och varför. Detta följs av en beskrivning angående urval och hur intervjuerna genomförts.

Sydskånska gymnasieförbundet behöver ett elevperspektiv för sin undersökning. För att få ett djupare perspektiv av hur eleverna upplever sin situation kom vi överens med förbundet om att kvalitativa intervjuer skulle kunna fungera. Vårt empiriska material kan inte utgöra en tillräcklig källa för ”säkra” empiriska bestämningar om hur man kan minska omval. Kvalitativa studier kännetecknas av en stor variation är det svårt att finna entydiga regler, procedurer eller kriterier för att uppnå god kvalitet.⁷⁰ Vår strävan är i första hand att mot bakgrund av elevernas erfarenheter och upplevelser försöka synliggöra de delar av valsituationen som kan ha betydelse. Vi utförde fem bandinspelade intervjuer var. Fördelen med att vara två intervjuare är att fler intervjuer har kunnat genomföras, dessutom genereras ett rikare underlag om flera forskare studerar samma företeelse.⁷¹ Nackdelen är svårigheten beträffande tolkning av intervjusvar. För att göra en så opartisk bedömning som möjligt utformade vi frågeformuläret relativt strukturerat.⁷² I de fall vi var tveksamma beträffande svaren kunde vi fråga djupare vid behov. Formuläret var utformat i temagrupper med basfrågor som stöd. Frågornas utformning skulle leda till att samtalet blev uppbyggt av ett meningsfullt, sammanhängande resonemang med syfte att hjälpa intervjupersonen berätta sin historia. Man skiljer mellan objektiv och subjektiv information. Frågemetoder handlar egentligen alltid om subjektiv information och beskriver hur någon upplever ett visst förhållande.⁷³ Detta kan innebära svårigheter beträffande tolkningar eftersom intervjuaren måste försöka se igenom värderingar, sinnestillstånd och dylikt men innebär också en fördel eftersom man har en chans att tränga djupare in i ett ämne. För att öka validiteten skrev vi ner alla intervjuerna direkt efter intervjutillfället tillsammans med våra synpunkter. I samband med analysen har vi gått igenom dessa anteckningar liksom att vi lyssnat igenom alla intervjuer tillsammans och gjort nya anteckningar. Validitet handlar också om att ge läsaren en egen uppfattning

70 Patel, R., Davidson, B. (2003 s.102-106) Forskningsmetodikens grunder: Lund.

71 Patel, R., Davidson, B. (2003 s.102-106)

72 se bilaga nr 1

73 Andersson, BE. (1994 s.13) Som man frågar får man svar: Rabén Prisma

om trovärdigheten, s.k. kommunikativ validitet.⁷⁴ För att åstadkomma detta strävade vi efter att ge en bra balans mellan citat och egna kommentarer. Vi undviker att nämna programmens inriktning eleverna studerar inom pga. anonymitetsskäl.

Sydskånska gymnasieförbundet undrar vad skolan kan göra för att minska omval. Enligt Sydskånska gymnasieförbundets berörda, är uppfattningen att omvalsfrekvensen ökat. En åtgärd skolan kan göra är att förbättra studie- och yrkesvägledning. Eftersom Skolverkets utredning⁷⁵ visar på brister i kvalitén i skolors vägledningsinsatser, därför tror vi detta kan vara angeläget att undersöka.

Frågorna formulerades utifrån 5 teman som skulle kunna ge oss en bild av elevernas uppfattning/upplevelser:

1. Nusituation
2. Valet inför gymnasiet
3. Jag och vägledning
4. Omval
5. Framtid

Enkätstudier ska utföras av Sydskånska gymnasieförbundet i samband med deras undersökning av omval.

Urvalet består av elever som var behöriga 2005 och gjorde omval 2006.⁷⁶

Omvalseleverna var stycken sammanlagt från de fyra kommunerna. Vårt urval består av 50 elever från Sjöbo och Ystad. Eleverna är synliga i systemet och statistiken eftersom de valt om sent och därmed skapat en större problematik än de elever där bytet av program skett snabbt. Med sena omval menar vi elever som gått ett eller flera program och minst en termin på varje. Mörkertalet är stort beträffande omvalselever eftersom statistik saknas på dem som väljer om tidigt den första terminen på gymnasiet. Varför vi valt elever som gjort sena omval beror dels på att de ev. har hunnit reflektera över sina valsituationer samt att statistik saknas om övriga omvalselever.

74 Patel, R., Davidson, B. (2003 s.102-104)

75 Skolverket (2005 s.4-36)

76 se även tabell s.8

Vårt urval bestod av elever från Sjöbo och Ystad. Dessa kontaktade vi brevledes⁷⁷ och upplyste dem om att vi skulle kontakta dem per telefon veckan därefter. Vid telefonkontakten förklarade vi mer ingående varför vi ville ha kontakt med dem och bestämde mötesplats. Vid telefonkontakten och intervjun underströk vi elevernas anonymitet. Eftersom flickorna är färre i urvalet ville vi ha något fler pojkar. Det resulterade i sju pojkar och tre flickor. Den korrekta fördelningen hade varit fyra flickor men pga. av avhopp blev urvalet sådant. Dessutom ville vi rätt fördelning av kommunerna, därför har vi något fler elever från Sjöbo (sex st) än Ystad (fyra st). Sammanlagt pratade vi med tjugosju elever. Att vi inte hade telefon- och personlig kontakt med alla beror på tidsbrist från vår sida. Det hade blivit alltför omfattande för vår tidsram. På vår lista fanns endast namn, telefonnummer och adress. Således hade vi inga upplysningar om vilka program de gått och vilka de nu går på. Detta eftersom statistik saknas. Resultat blev tio intervjuer sammanlagt. Vi utförde fem intervjuer var med hjälp av bandupptagning. Detta skedde för att vi skulle kunna lyssna av varandras intervjuer eftersom det är viktigt att båda får en bild av elevens synpunkter i avsikt att göra en mer trovärdig analys. De första två intervjuerna användes, förutom analysmaterial, som hjälp till övriga intervjuer. Vi ansåg detta var av vikt då frågorna skulle besvara vår frågeställning, samtidigt som de skulle fungera för oss båda. Vi diskuterade sinsemellan om sådant som om frågorna var innehållsmässigt relevanta? Var de i rätt följd? osv.

Bortfall

Vi hade gärna haft femton intervjuer. Vi tror det hade ökat validiteten och reabiliteten i arbetet. Vi hade telefonkontakt med tjugosju elever, tolv av dessa ville inte delta, fem avtalade möten blev inte av. Dessutom fanns en tidsbegränsning beträffande vårt arbete som gjorde att det inte blev fler. Vi har dessutom ingen sammanfattande bild av vilka program eleverna har gått och de program de nu går på.

⁷⁷ bilaga nr 2

7. Resultatbeskrivning

Nedan följer en resultatbeskrivning utifrån våra 10 intervjuer, tolkningar av dessa samt en analys följt av en sammanfattande diskussion. Vi har koncentrerat oss på vad vi tror skolan behöver veta för att eventuellt kunna minska omval. Då vi tror att omval i många fall går att minska, genom vägledning, ligger detta i fokus. Intervjuerna återberättar vi i en koncentrerad form. De områden vi kommer att belysa i vårt empiriska material är följande: orsak till omval, grundskolans vägledningsinsatser, elevens önskade vägledning, och vägledning i samband med omvalet. I analysen redovisar vi mer ingående utifrån de resultat vi fick på våra frågor om vägledningsinsatser, orsaker till omval, önskad vägledning, och missnöjda/nöjda.

Med vägledning menar vi hela skolans ansvar och inte bara personen vägledaren. Med yfp menar vi yrkesförberedande program, sfp är studieförberedande program och Ivp är det Individuella programmet. Namnen på personerna är fingerade.

7.1 Intervjuerna och tolkning

Jens

Jens kom in på sitt andrahandsval som var ett yfp. När problem uppstod valde han att gå en kort period på ett individuellt program. Nu går han ett yfp och uttrycker tveksamhet angående fullföljning av programmet då han egentligen vill gå det program som var/är hans första handsval. Han beskriver sig själv som skoltrött och berättar att han började skolka i trean. Han säger att han ”hittade på hyss” istället för att gå till skolan

Anledningen till att han gjorde omval, säger han, berodde på skoltrötthet och inte tillräckligt med studiemotivation. På frågan varför programmet inte var rätt för honom svarar han ”kan inte se mig själv sitta framför en dator i tio timmar.”

På frågor kring vägledning berättar han, att grundskolans vägledare inte är någon han kan minnas. Andra vägledningsinsatser som öppet hus och informationen i klassrummet deltog han inte i. Han minns inte heller gymnasieelevers besök. Den enda vägledningsinsatsen han beskriver som positiv var praon på en bilverkstad. På frågan vad som var bra svarade han att en del släkt var i branschen och det var ”kul, det ligger i generna.”

På frågan om skolan kunnat hjälpa honom i valet säger han ”mer information, man kan alltid göra mer.” Han ifrågasätter sin mognad vid valtillfället och säger ”jag hjälpte inte mig själv.”

Att han skulle ha skött sig i skolan, tagit mer ansvar för sig själv och lyssnat på föräldrarna är något han själv önskar sig ha gjort ur ett backspegelperspektiv. I bytet till det yrkesförberedande program han kom in på, beskriver han gymnasiets vägledning som ”mer information än stöd.”

Tolkning Jens

Anledningen till att han inte minns eller tog de vägledningsinsatser som erbjöds anser vi kan bero på omogenhet. Dessutom stämde inte självbilden samman med det första programmet, han säger själv ”kan inte se mig själv sitta framför en dator i tio timmar.” Den enda insats han faktiskt minns som positiv var praon. Han beskriver också hur han nu går och väntar på sin praktikperiod ”bara jag klarar startblock ett så börjar praktiken.” Här tror vi både grund- och gymnasieskolan eventuellt kunnat motivera Jens till sina studier genom ytterligare yrkesorientering. Jens önskade mer information. Vi anser att en elev med bristande studiemotivation kan ha svårt att ta emot teoretisk information. Därför poängterar vi vikten av mer praktisk än teoretisk skolundervisning liksom en bra varierad praktisk information som tex öppet hus och besök av gymnasierепresentanter. Han har enligt oss fortfarande inte kommit rätt.

Patrik

Han kom in på sitt förstahandsval som var ett sfp och går nu ett yfp som var andrahandsvalet. I tron att han bara kunde utöva sin idrott i det första programmet samt att han ville gå i samma klass som flickvännen valde han det. Han anser sig nu ha kommit rätt.

I första hand säger han att otillräckliga kunskaper om programmet bidrog till omvalet och säger sig vara felinformerad om programmet beträffande utövande av sin sport. Vidare beskriver han sig själv som ”jag är inget läshuvud” och menar att programmet innebar för mycket studier och att det var för teoretisk.

På frågorna angående grundskolans vägledning berättar han att han tackade nej till ett samtal med grundskolans vägledare men träffade denne i samband med betygsdiskussion. Andra vägledningsinsatser som öppet hus, menar han, gav mest hjälp inför valet. Gymnasieelevers besök kommer han ihåg men utvecklar det inte närmre. Han berättar att han läste broschyrer men bara de program han fann intressanta. Klassrumsinformation/undervisning om arbetsmarknad och yrken minns han bara i samband med vägledarens besök. Praon var ”rolig” och gick i linje med sportintresset och yrkesinriktningen till hans nuvarande program.

Han hade önskat sig ”mer kött på benen” och avsåg med detta mer information angående de valda programmen.

I bytet till det yfp han nu går, anser han sig ha fått bra stöd. Han pratade med vägledaren som gav honom i uppdrag att ta reda på information om programmet han ville gå. Därefter gjordes en uppföljning. Patrik berättar att han fick i uppdrag att besöka programmet han var intresserad av och ställa de frågor han ville ha svar på och säger ”bra att få ta reda på saker direkt.” Han ansåg sig ha fått bra hjälp till kunskap om det nya programmet.

På frågan om han skulle ha gjort något annorlunda idag svarar han att han skulle ha valt bort sporten och valt programmet han nu går på istället.

Tolkning Patrik

Trots att Patrik tagit del av vägledningsinsatser på skolan hade han inte tillräckliga kunskaper och verktyg att fatta rätt beslut. Valet var, enligt honom, inte hans eget val. Det tror vi kan bero på en osäkerhet beträffande egen självkännet och förmåga. Patriks vägledningsinsatser på grundskolan skulle ha kunnat bestå av ökad medvetenhet om sig själv och utforskande som gett honom en grund till att fatta ett eget beslut. Vi tror Patrik nu hittat rätt.

Simon

Han kom in på sitt förstahandsval som var ett sfp och går nu ett yfp som var hans tredjehandsval. Han beskriver det som ”nu är det rätt.” På frågan om vad han visste om programmet han valde svarade han ”mina föräldrar har gått det” och att de tyckte han

skulle ”välja brett” och man ”kan bli vad som helst.” Beträffande omvalet, svarade han att han hade svårt med vissa ämnen.

Simon tog del i vägledningsinsatserna men anser dock inte detta hjälpte honom nämnvärt. På frågan om hur kontakten med vägledaren fungerat, säger Simon ”(X) hade aldrig tid och var inte mycket till hjälp.” Däremot nämner han sin mentor som en person att vända sig till. Gymnasieelevers besök på skolan, menar Simon, hjälpte honom mest i valet och beskriver hur skolan hade olika ”stationer” man kunde besöka. Han besökte öppet hus, ögnade igenom broschyrer och information på Internet men endast om förstahandsvalet. Praon var han nöjd med. Arbetet han där fick göra ligger i linje med det program han nu går på.

Ur ett backspeglings- perspektiv önskar han sig mer information till elever och allra mest betonade han information till föräldrarna.

Stöd och vägledning i samband med programbytet var bra men kunde, enligt Simon, ha skett tidigare. Han önskar att han valt nuvarande program från början även om han tyckte det extra året varit ”lärorikt.”

Tolkning Simon

Simon uttrycker starkt behovet av bra information, även till föräldrarna. Hans vägledningsinsatser fattades, enligt oss, enskilda samtal. Ökad självkänedom tillsammans med programinformation skulle ha kunnat hjälpa honom till ett underbyggt val. Vi tror, liksom Simon, att han kommit rätt. Han gjorde, enligt oss, inte ett eget val utan gjorde som föräldrarna ville och valde ”brett.” Vi, liksom han, ställer oss tveksamma till om föräldrarna visste att alla program ger grundläggande högskolebehörighet.

Petra

Petra kom in på sitt förstahandsval som var ett yfp. På högstadiet skolkade hon och beskriver sig som skoltrött. Petra säger sig ha valt bort ett annat program pga. höga intagningspoäng. Nu går hon ett program och anser sig ha kommit rätt . På frågan varför hon gjorde omval svarar hon att hon visste för lite om programmet och att det inte

stämde överens med förväntan. Hon anser sig vara praktiskt lagd och att programmet var för teoretiskt.

Petra beskriver grundskolans vägledning i både positiva och negativa termer. Petra blev erbjuden enskilt samtal men valde att inte ta kontakt med vägledaren och säger i samma mening ”vägledaren såg man nästan aldrig.” Praon ansåg hon inte varit till någon nytta men säger ”jag vet i alla fall vad jag inte vill bli.” Hon var inte på öppet hus då det var efter skoltid och hennes föräldrar inte hade möjlighet att åka med. Den vägledningsinsatsen som hjälpt mest var, enligt henne, gymnasieelevers besök på skolan. Hon säger ”det tyckte jag var jättebra...hellre höra från elever än från lärare.”

Ur ett backspegels perspektiv önskar hon att hon hade gått på de enskilda samtalen och att skolan kunde ha hjälpt henne mer med att klara skolarbetet.

Efter avhoppet gick hon en period på IVp där hon praktiserade med yrkesinriktning mot det avslutade programmet. Beträffande praktiken säger hon såhär ”det här är inget jag vill hålla på med resten av livet... hade jag vetat det hade jag aldrig valt det programmet.”

Hon tyckte inte att hon fick stöd och vägledning i samband med bytet bl.a. anser hon sig inte ha fått tillräcklig information. Vägledarkontakten fungerade dåligt och hon berättar ”jag fick intrycket av att (x) inte tyckte om mig.” På frågan om hon skulle ha gjort något annorlunda i efterhand anser hon inte sig själv kunnat göra något.

Tolkning Petra

Här anser vi skolan kunde hjälpt Petra i valet genom mer undervisning om yrken och vilka studier som leder dit. Vägledning riktad mot självkännedom är något Petra hade behövt, hon har mycket utforskande om sig själv kvar. Dessutom hade hon behövt hjälp och stöd i skolarbetet. Vi är osäkra om Petra hamnat rätt bl.a. därför att hon under intervjun nämner åtta olika yrken, med olika inriktningar som hon skulle kunna tänka sig.

Max

Kom inte in på sitt första handsval pga. för höga intagningspoäng. Han började istället på andrahandsvalet. Bägge programmen är yfp. På frågan varför det blev fel säger han ”kände att det var piss” och fortsatte med ”tyckte det var tråkigt från första dagen.” Nu går han på det program han önskade från början. Han trivs och beskriver det så här ”vet vad man håller på med.”

Vägledningsinsatserna var få på Max grundskola. Han var inte på öppet hus, han hade ingen prao, inget besök av elever och han kommer inte ihåg om lärare pratade om studie och –yrkesval. Han anser ändå att han hade tillräckliga kunskaper om programmen. Dessa kunskaper skaffade han sig genom kompisar och Internet. På frågan om hur kontakten med vägledaren fungerade svarade han ”bra” och säger att vägledaren ”fanns mycket på skolan.” Han hade 2-3 samtal med denne men tyckte inte att det hade hjälpt honom nämnvärt i valet ”sådär” säger han. Han kunde inte svara direkt på vad skolan kunde ha hjälpt honom med i valet, men säger apropå sitt första val ”det hade räckt med en timme för att veta att det var fel” och menar med detta att om han fått större inblick i programmet hade han inte valt det.

I samband med omvalet anser han sig ha fått vägledning och stöd. Max gick en kortare period på Ivp och fick där tillfälle att praktisera inom yrket som matchar nuvarande program, detta var, enligt honom själv, nyttigt och lärorikt.

Max berättar att om inte betygen stoppat honom hade han valt det nuvarande programmet från början.

Tolkning Max

När det gäller vägledningsinsatserna på grundskolan anser han sig vara nöjd. Vi är tveksamma hur vi ska tolka detta eftersom den enda vägledningsinsatsen han fått är enskilda samtal. Enligt honom, har de dessutom inte hjälpt honom nämnvärt. Möjligtvis kan tillgängligheten förklara det positiva. Han säger att vägledaren fanns där när han behövde fråga. Prao och öppet hus är insatser, vi anser, han hade kunnat bli hjälpt av. Vi tror att Max hamnat rätt.

Filip

Kom inte in på sitt förstahandsval som var ett yfp. Han har, efter att ha provat på ett annat yfp, hoppat av skolan. Han berättar att han nu bara går och väntar på att bli arton så att han kan gå till arbetsförmedlingen. Filip anger i huvudsak sociala skäl till omvalet och berättar om sin situation och säger ”först skötte jag mig sen blev det för mycket.” En annan orsak, berättar han, var flytt till ny stad/skola ”jag hade inga kompisar.”

Angående vägledningsinsatserna på grundskolan berättar han att kontakten med vägledaren på grundskolan fungerade bra, ”jag kunde komma in och bara prata.” Detta tillsammans med öppet hus hjälpte honom mest i valet. Han kommer ihåg vägledarens information i klassrummet men tyckte inte det var till hjälp han förklarar detta så här ”i klassrummet är det många som frågar och man kommer inte ihåg allt,... alla vill fråga.” När ”allt gick åt helvete” kände han sig sviken av skolan och han anser sig inte ha fått stöd.

Tolkning Filip

Filip uttryckte en önskan om mer stöd. Vad skolan kunnat hjälpa honom med är möjligtvis detta tillsammans med mer arbetslivserfarenheter. Att vägledaren fanns där när Filip ville prata tror vi hjälpte. Han berättar själv att han ofta gick dit för att prata. Filip kom inte in på sitt förstahandsval och står nu utanför skolsystemet efter att ha ”skrivit på papper.” Vi fick känslan av att Filip var ganska uppgiven. Han kände sig sviken av skolan. Dessutom hade han tvivel beträffande sina jobbutsikter. Utan betyg och yrkeserfarenhet kommer man inte långt, något han själv påpekade som att ”alla kommer med betyg.”

Lars

Kom in på sitt förstahandsval som var ett yfp men går nu på ett program där han ”passar in” enligt honom själv. På frågan om varför det första valet blev fel svarar han ”inte min grej... jag trodde jag hade ett större intresse än vad jag hade.”

Lars tog del av alla skolans vägledningsinsatser och är nöjd med dessa. Kontakten med vägledaren, anser han ”fungerade bra...(X) svarade på alla frågor jag hade.” På frågan om hur skolan hjälpte honom i valet säger han så här ”inget att klaga på jag fick ganska

mycket hjälp faktiskt.” Han berättade om enskilda samtal, klassrumsinformation, broschyrer och säger ”jag fick ett ton papper.” Lars tog även del av information på Internet. Han var på öppet hus vilket, enligt honom, ”gav en bra genomgång.” Han menade att vägledningsinsatserna av skolan hjälpte honom att få klarhet genom att han ”samlade på sig lite av varje” för att fatta beslutet.

I bytet kände han stöd. Han tyckte vägledaren gjorde ett ”jättebra jobb” och anser sig fått den hjälp han kunde begära då hans omval skedde fem dagar innan terminsstart på det andra året.

I ett backspegelperspektiv hade han inte valt som han gjorde första gången men tillägger att det är ”roligare att gå fyra år i skolan än tre och ha pisstråkigt.”

Tolkning Lars

Lars är nöjd med vägledningsinsatserna på grundskolan. Vad han saknar, enligt oss, är en planering, han började fundera över sitt val i sista minuten och hade därför behövt någon att bolla idéer med. Dessutom gjorde han sitt första val utan att veta att yrkesinriktningen inte alls passade honom. En fördjupad programinformation tillsammans med arbetslivsorientering hade därför hjälpt honom, enligt oss. Vi anser att Lars kunde resonera och reflektera väl över sina val. Hans nuvarande program ligger inte i linje med det önskade yrket men vi tror ändå att han hamnat rätt för stunden.

Ronny

Ronny kom in på sitt förstahandsval som var ett sfp. Han valde ”en bred linje där man kan bli mycket” och efter hur kompisarna skulle välja. På frågan om varför det blev fel svarar han att han visste för lite om programmet och dess yrkesinriktning. Nu går han ett yfp som han tycker är ”kanon.”

Ronny deltog i en del vägledningsinsatser men anser inte att vägledningen hjälpt honom nämnvärt i valet. Kontakten med vägledaren fungerade inte så bra. Ronny berättar att han i samtalet inte talade om för vägledaren vilket yrke han var/är intresserad utav. Han förklarar det så här ”hade jag velat hade (X) nog kunnat hjälpa mig, men jag ville nog inte.” Han var på öppet hus på olika skolor och beskriver det som att det ”kan vara bra om man vet vad man vill välja om man knappt har någon aning alls.” Ronny berättar att

han och kompisen vandrade planlöst runt på skolorna tio minuter på vardera skola och fortsätter ”det är nog värdefullt om man väljer mellan två program.” Han minns inte gymnasieelevers besök på skolan men anser att detta kunde ha hjälpt honom i valet eftersom han tycker elevers synpunkter behöver komma fram.

I samband med sitt omval pratade han i första hand, mest med elever på det program han ville gå på. Ronny säger ”jag luskade för att ta reda på hur det var där, vad man fick göra och hur lärarna var och så.” Gymnasieskolans vägledare pratade han med först när han bestämt sig för att byta. Ronny anser sig fått det stöd han behövde.

Skulle han göra något annorlunda idag hade han valt det program han nu går på. Det stämmer bättre överens med den önskade yrkesinriktningen.

Tolkning Ronny

Vi anser inte Ronnys val var välgrundat. Han var inte nöjd med grundskolans vägledningsinsatser och hade behövt mer program information. Hans kommentar om öppet hus tolkar vi som att han menar att man behöver vara förberedd och ha kommit en bit in i processen för att kunna tillgodose sig denna insats. Att kontakten med vägledaren inte fungerade kan kanske bero på att personkemin inte stämde. Därför anser vi det är viktigt att vägledningen inte enbart är kopplad till en person utan skall vara hela skolans angelägenhet. Vi tror att Ronny nu hamnat på rätt program då detta ligger i linje med önskat yrke.

Fanny

Fanny in på sitt förstahandsval som är ett sfp. Nu går hon ett estetiskt program som hon beskriver så här ”jag får göra det jag tycker är kul, samtidigt som det är en seriös linje.” På frågan varför hon gjort omval svarar hon att ett nyväckt intresse tog överhand. Fanny säger ”jag trivdes jättebra egentligen men jag ville byta ändå.”

Vägledningsinsatser på grundskolan var få och hon berättar att det var upp till henne att skaffa information. Fanny vill läsa vidare på högskola och ville bl.a. veta vilket program som gav högskolekompetens. Hon tog själv kontakt med vägledaren och fick den information hon behövde. Hon var inte på öppet hus. Lärarnas roll kan hon inte minnas och gymnasieelevers besök gav henne inget. Klassrumsinformationen beskriver hon

som ”dålig information om vad det innebär att läsa en viss inriktning broschyrerna var ok men ska man se kritiskt på det skulle det finnas mer fakta och information och mindre reklam.” Praon minns hon som positiv ”roligt och nyttigt.” De gav henne en chans att prova på yrken hon var intresserade av.

På frågan hur skolan skulle kunna ha hjälpt henne med valet anger hon enskilda samtal och varför hon anser de kan vara viktiga är att ”varje elev behöver, liksom en tid, där de kan få sitta och prata själv utan press från andra.” Hon berättar om broschyrer hon fått och menar att de skulle innehållit ”mindre reklam, mer basic.”

Hon var nöjd med vägledarens stöd i bytet. Hon känner inte att hon velat ändra på något i sina val och säger så här ”så länge jag trivs och har det bra gör det mej ingenting, då är det bara kul.”

Tolkning Fanny

Fanny har enligt oss varit mycket aktiv och engagerad i sina val. I valet till gymnasiet resonerade hon med sig själv men saknade ändå hjälp. Hon sökte själv upp vägledaren i samband med att hon behövde information men saknade samtal som handlade om henne. Vi tror elever som Fanny ofta kan falla utanför vägledningen genom att de uppfattas både som duktiga och som att de klarar sig utan hjälp.

Lisa

Hon kom in på förstahandsvalet som var ett sfp. Pga. sociala problem klarade hon inte av studierna utan fick börja på ett individuellt program. Hon har nu återupptagit studierna och går på samma program som tidigare. Hon beskriver sin nuvarande situation som jobbig eftersom det är krävande studier ”det får gå” säger hon. På frågan varför det blev fel svarar hon att hon var osäker om programmet samtidigt som de sociala problemen hon då hade tog överhand.

Hon hade bra kontakt med sin vägledare ”vi gick till (X) när vi ville” och att ”(X) hjälpte mig med det mesta jobbet faktiskt” De övriga vägledningsinsatserna var prao, som hon beskriver som att hon ”tycker bättre om att jobba än att gå i skolan” Hon fick även klassrumsinformation och ”jättemånga” broschyrer som hon inte läste. Om lärare undervisat om studier och yrken har hon inget minne av. Den vägledningsinsats hon

saknade inför valet var besök/information av gymnasieelever, detta tror hon hade hjälpt henne och "underlättat" valet.

Hon anser sig ha fått dåligt stöd i sitt byte men tar på sig ett eget ansvar genom att prata om sin egen mognad. På frågan om hon trodde att vägledning kunnat ha hjälpt, svarade hon "jag hade nog bara blivit förbannad om någon försökt hjälpa mig, jag hatar att bli särbehandlad." På frågan hur det känns att behöva gå ett år extra på gymnasiet svarar hon "sorgligt ... störigt, jag hade gått i tvåan nu om jag skärpt mig."

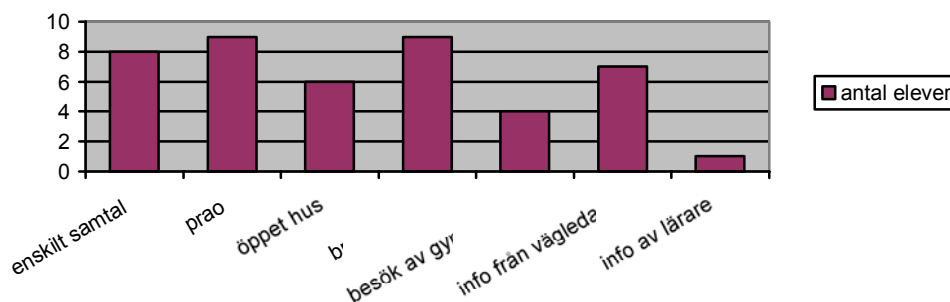
Tolkning Lisa

I samband med sitt gymnasieval hade Lisa sociala problem att brottas med. Vi tror detta faktum har försvårat hennes möjlighet att ta emot vägledningsinsatser. Här behövdes andra instanser än vägledning mot studier och yrken. Vi tror Lisa har stärkt sin motivation att studera och kan kanske anses ha hamnat rätt.

8. Analys

Nedan följer en sammanfattning av resultaten utifrån intervjuerna samt en analys över våra resultat

8.1 De erbjudna vägledningsinsatserna samt elevernas synpunkter om dem

”En väl fungerande vägledning i både grundskolan och gymnasieskolan är en nödvändig förutsättning för att eleverna skall ha möjlighet att göra väl underbyggda val både inför och under sin tid i gymnasieskolan.”⁷⁸ Kompetenskraven i arbetslivet tenderar att bli mindre tydliga. En bestämd utbildning leder inte självklart till ett givet yrke, och möjligheterna till arbete och yrkesalternativ har blivit allt fler efter utbildning. Ungdomar idag har en mer holistisk och individualiserad syn på studier och yrken än tidigare generationer. Samtidigt betonas det livslånga lärandet som viktigt. Sammantaget innebär dessa faktorer, enligt oss, att vägledningsinsatser och metoder behöver diskuteras och förnyas. I mångt och mycket uppmärksammas inte vägledning inom skolväsendet i den grad det hade behövts anser vi. Detta kan vara en anledning till att elever i grundskolan har en relativt liten kunskap om vidare utbildning och yrken vilket bl a UG 95⁷⁹ påpekar.

Ystad och Sjöbo kommuner saknar, enligt oss, mål och visioner angående vägledning. Vi tror att decentraliseringen kan vara en orsak till detta. Den ökande decentralisering som skett de senare åren innebär att kommunerna har större frihet att utforma vägledning som de vill. I en av skolverkets rapporter uppvisas att kommunernas styrning av vägledning oftast är svag. De flesta kommunerna i landet har inte satt upp och definierat mål för vägledning och kan därmed inte heller garantera tillgång till

⁷⁸ SOU 2002:120 (s.242)

⁷⁹ UG 95 (1995 s.7-82)

kvalificerad vägledning. Samma rapport påpekar att det i flera utredningar uppmärksammats att styrdokumentens intentioner inte alltid infriats.⁸⁰

Enskilt samtal

Åtta elever har fått ett eller flera enskilda samtal. Fem av dessa upplever samtalens innehåll positivt medan tre var negativa, inte till samtalen i sig, utan innehållet i dem.

Två har inte haft något enskilt samtal, en av dessa blev erbjuden men tackade nej.

Kan missnöjet med samtalets innehåll ha att göra med förväntningar som handlar om ökad självkänedom och önsknings om att få nya perspektiv? En undersökning visar att elevernas förväntan angående detta inte uppfyllts.⁸¹

Prao på grundskolan

Nio elever har haft prao. Sex elever av dessa anser att praon har varit till hjälp.

De beskriver en positiv bild av sin prao som ger inblick i arbetslivet, centralt för valet till gymnasiet. En stor majoritet ville ha fler och längre praoperioder. Att elever får erfarenheter genom vistelse på olika arbetsplatser och inblick i arbetslivet minskar tveksamhet och osäkerhet inför valsituationen.⁸² Ett flertal författare kommer till slutsatsen att skolans arbetslivsorientering är av stor vikt vid val inför framtiden. Ju mer erfarenhet man har av yrket man vill utbilda sig till desto mindre osäkerhet vid valet.⁸³

Lisa: ”tycker bättre om att jobba än att gå i skolan.”

Besök av gymnasieelever/lärare

Fyra elever kommer ihåg besök av gymnasieelever.

Tre av dessa var positiva till denna form av information.

Öppet hus

Sex elever var på öppet hus.

Fyra var positiva och tyckte det var till hjälp inför valet.

⁸⁰ Skolverket (2005 s.4-36)

⁸¹ Lovén, A. (2000 kap.6-9)

⁸² Skolverket (2004 kap.4)

⁸³ Dresch, J., Lovén, A. (2003 s.13) Henrysson, L. (1994 kap.7, 11)

Sammanfattande analys av öppet hus och besök av gymnasieelever

Dålig planering och samordning på skolor gör det ibland svårt för elever att ta del av de insatser som erbjuds.⁸⁴ Detta kan vara en anledning till att så få fann dessa insatser värdefulla. Elever i grundskolan menar att det framförallt är erfarenheter utanför skolan som bidrar till deras självkänedom.⁸⁵ Petra uttrycker sig så här angående gymnasieelevers besök ”Det tyckte jag var jättebra...hellre höra från elever än från lärare.” Angående öppet hus säger en elev ”kan vara bra om man vet vad man vill välja om man knappt har någon aning alls.” Det har dock visat sig, i en nyligen gjord undersökning, att många elever kände sig villrådig trots vägledningsinsatser så som öppet hus, information, elevbesök från gymnasieskolan, enskilda samtal och prao har erbjudits dem.

Broschyrer och Internet som informationskälla

Nio elever minns att de fått broschyrer. Tre av dessa elever tyckte denna information var bra. Sex elever tyckte inte det gav något som hjälpte dem i valet. Nio elever använde utöver detta sig av Internet som informationskälla.

Eleverna vill gärna diskutera den information de funnit eller få hjälp att tolka den.⁸⁶ Ska man försöka göra ett underbyggt val måste man veta något, om så väl det valda och det som vals bort, framtidsvägar och inriktningar på olika utbildningsprogram.⁸⁷ Det omfattande informationsflödet och ökade valmöjligheter till och inom gymnasieskolan medför att man måste skapa strukturer för att bistå lärare, elever och föräldrar. Det har visat sig att framför allt eleverna på grundskolan tycker inte Internet är till någon större hjälp som framgår av SOU 2006:77⁸⁸ eller som Simon säger ”krångligt...så mycket med detaljer.” Eleverna har gått in på olika skolors hemsida men de anser inte att informationen räcker till. De vill testa av genom att träffa vägledaren och därigenom också få lite tydligare och fördjupad information.⁸⁹ Forskare har kommit fram till att det finns svårigheter beträffande att ta till sig och begrunda information som inte direkt efterfrågas samt information beträffande valalternativ inför gymnasiet.⁹⁰

84 Skolverket (2005 s.4-36)

85 Henrysson, L. (1994 kap.7)

86 Dresch, J., Lovén, A. (2003 kap.6)

87 Skolverket (2005 s.4-36)

88 SOU 2006:77 (kap.11)

89 Dresch, J., Lovén, A. (2003 s.2-18)

90 Lovén, A. (2000 kap.8, 10)

Information av vägledaren

Sju elever minns att vägledaren kom till klassrummet för att ge information. Information är en viktig del i vägledning och det gäller att anpassa informationen efter vilket behov eleven har. En kollektiv information och undervisning, som omfattar alla elever, är en viktig grund för den enskilde elevens övervägande för framtiden.⁹¹

Svårigheter kan uppstå när elever får mer information än vad denne kan ta in och bearbeta. Ibland blir information inte förstådd. Det finns även problem när det gäller information som t ex i kollektiv information. Risken finns att eleven stänger av och inte lyssnar och kan därför missa information som kan vara av vikt för henne/honom eller som Filip berättar ”i klassrummet är det många som frågar och man kommer inte ihåg allt... alla vill fråga.”

Information och undervisning av lärare

En elev minns att läraren pratade om studier och yrken. Patrik säger: ”kanske någon gång.” Det har visat sig att lärarna sällan har ämnesinriktad undervisning och att de borde vara mer engagerade i elevernas studie och yrkesval. Enligt eleverna i en ny utredning fanns det någon eller ingen undervisning med studie och yrkesinslag.⁹² Forskare inom området menar att studie- och yrkesvägledning ska vara en kontinuerlig process som ska hjälpa elevernas förmåga att sortera och analysera information och prognoser med en kritisk hållning. För att detta ska uppnås ska samtal med lärare och vägledare om intressen och framtidsplaner föras. Genom samtal och aktiviteter i och utanför skolan och undervisningen kan en god självkännetdom och självinsikt skapas. En strukturerad undervisning om arbetsliv och utbildning hjälper elever att göra ett bättre underbyggt val. Både i skolans målformuleringar och i vägledningsmetodisk litteratur framhävs vikten av att den sökande stegvis blir medveten om sig själv och sina möjligheter.⁹³

Nöjda/missnöjda med vägledning som helhet

Fyra elever är nöjda, resterande missnöjda med vägledningen inför gymnasievalet.

91 Skolverket (2005 s.4-36)

92 Skolverket (2005 s.4-36)

93 Lovén, A. (2000 kap.2-10)

Önskad vägledning

Fyra elever hade önskat mer/annan/säker information, varav en elev även önskat föräldrainformation.

Två elever önskade enskilda samtal

Två elever önskade besök av gymnasieelever

Två elever kunde inte namnge någon vägledningsinsats de saknat.

Av dessa tio uttryckte två elever dessutom behov av annat stöd än vägledning.

Sammanfattande analys av nöjda/missnöjda och önskad vägledning

Målen och riktlinjerna avseende studie- och yrkesvägledning är okända för det stora flertalet skolledare, lärare och elever.⁹⁴ Eftersom studie- och yrkesvägledning har stagnerat både på kommunal nivå och i skolorna finns det en risk att de som behöver professionell vägledning inte får det. I en undersökning gjord på grundskolan visar det sig att flertalet är missnöjda med informationen om gymnasieutbildningar som gavs i årskurs 9. De ansåg den vara knapphändig beträffande vilka gymnasieskolor och programriktningar som står till buds.⁹⁵ Jens förklarar detta som att "...man kan alltid göra mer."

Vägledning utifrån lpo94 fungerar, till stor del, inte tillfredställande för elever. En förklaring till detta kan vara den diffusa bilden av vägledningsverksamhet. Enligt eleverna i en utredning fanns det någon eller ingen undervisning med studie och yrkesinslag.⁹⁶ Lärarna har sällan ämnesinriktad undervisning med vägledningsinslag. Forskare inom området menar att i ett läroplansperspektiv ska inte vägledning uppfattas som en ö på skolan eller en separat verksamhet skild från det övriga skolarbetet utan vara integrerad i skolans verksamhet.⁹⁷

Orsaker till omval

Sju av tio elever kom in på sitt förstahandsval men av olika anledningar hamnade de fel. Enligt oss hade andra program i många fall stämt bättre överens med deras intresse och yrkesplaner. Av de tio eleverna valde åtta utifrån vad de i nian uppfattade som intressant

94 Skolöverstyrelsen (1991 s.30-35)

95 SOU 2006:77 (s.124)

96 Skolverket (2005 s.4-36)

97 Lovén, A. (2000 kap.10) Henrysson, L. (1994 kap.11)

och rätt. En elev säger sig valde program utefter vad föräldrarna tyckte och att programmet uppfattas som brett. En elev valde program som kompisarna, att programmet var brett samt att han i valsituationen fått fel information.

Omval handlar till stor del om kompromisser och begränsningar. Ungdomar börjar ge upp sina mest attraktiva alternativ för att i stället söka mindre kompatibla men mer tillgängliga sådana. Individen kan, med tiden, upptäcka att de är oförmögna att uppnå de mest attraktiva alternativen och blir tvungna att omvalidera de mindre eftertraktade, kanske t o m de som tidigare uteslöts som oacceptabla. Dessutom påpekas vikten av att självbilden stämmer överens med valet. Tillfredställelsen med valet beror på hur väl det passar självbilden.⁹⁸

98 Gotfredson, L. i Brown, D. and Associates (2002 s.85-149)

9. Diskussion

Nedan följer en diskussion där vi sammanfattar våra resultat och knyter an till den litteratur och de rapporter vi studerat.

9.1 Slutsatser

Vår slutsats angående erbjuden vägledning

Vår undersökning visar på att de berörda kommunernas skolor har visioner och mål som visar på livslångt lärande men inga mål beträffande studie- och yrkesvägledning. Vi ställer oss frågande till vad skolan menar med livslångt lärande och hur den kan uppnås om inte tillräckliga vägledningsresurser finns. Menar skolan att livslångt lärande enbart handlar om att lära sig läsa och skriva för att senare använda sig av det i framtida studier eller yrken? Vi anser, liksom en del forskare pekar på, att livslångt lärande även handlar om att hjälpa individen att kunna se holistiskt på sin person och kunna koppla det till alla nya erfarenheter som framtiden bär. Livslångt lärande borde inbegripa sådant som att hjälpa individen att lära känna sig själv. Att hjälpa eleverna att reflektera och att kritiskt kunna granska förändringar i livet oavsett om det ligger på personlig- eller omvärldsnivå. Att dessutom hjälpa eleverna nå självinsikt, att fatta beslut, att ta egna initiativ, att hjälpa dem förstå det som sker omkring dem. Detta borde ge dem möjligheten att i framtiden fatta väl underbyggda beslut. ”Målet för karriärutvecklingen måste således vara att förbereda individen för att framgångsrikt och med självtillit kunna navigera i en föränderlig och dynamisk värld med en tyngdpunkt på personlig utveckling och livslångt lärande.”⁹⁹

Vår slutsats angående enskilda samtal

Vi anser att både informationssamtal och samtal som syftar till ökad självkänedom bör erbjudas elever. Vår undersökning visar att eleverna fick informationssamtal snarare än samtal till att öka självkänedom. De enskilda samtalen i vägledning som process ska innebära att eleven ska kunna erbjudas möjlighet att få ökad självkänedom. Med ökad självkänedom menar vi, liksom forskare inom området, att ”individen måste kunna se sitt liv som en meningsfull process som integrerar hans/hennes förutsättningar,

⁹⁹ Dresch, J., Lovén, A. (2003 s. 18)

intressen, begåvningar, värderingar och studie- och yrkesmöjligheter med hans/hennes begränsningar.»¹⁰⁰

Vår slutsats angående prao

Vi anser att arbetslivsorientering är viktig inför valet. Kunskaper man erhåller kan både innebära att man hittar ett yrke man kan tänka sig liksom det motsatta. Vi håller med ett flertal författare som kommer till slutsatsen att skolans arbetslivsorientering är av stor vikt vid val inför framtiden och att den är integrerad i skolarbetet. Ju mer erfarenhet man har av yrket man vill utbilda sig till desto mindre osäkerhet vid valet. Är man omotiverad att studera kan studierna i sig innebära dålig självkänsla. Kanske kan prao ge elever en chans att hitta något man är bra på och därmed stärka sin självkänsla? Vi ställer oss därför frågande till det faktum att arbetslivsorientering inom såväl grundskolan som gymnasieskolan upplevs ha minskat i både omfattning och kvalitet.

Vår slutsats angående öppet hus och besök av elever

Vår undersökning tyder på en eventuell bristande organisation och struktur angående dessa aktiviteter. En anledning till detta kan vara att grundskolor och gymnasieskolor samarbetar för lite. De som haft en organiserad insats har varit nöjda och funnit detta till stor hjälp inför valet. Vi efterlyser därför mer samarbete mellan grund- och gymnasieskolan.

Både Öppet hus och Besök av gymnasieskolor anser vi är bra exempel på det vi kallar ”upplevelse information.” Viktigt speciellt för de elever som behöver information på ett alternativt sätt. En del elever har beskrivit svårighet beträffande öppet hus som är förlagd på kvällstid. Detta har medfört att många elever avstått eller inte haft möjlighet att närvara. Vi anser att öppet hus bör ske både under skoltid och för föräldrarnas del även på kvällstid. De flesta av eleverna i vår undersökning har utforskat ett eller två program. Vi önskar för elevernas del därför en större möjlighet till utforskande av flera program.

100 Dresch, J., Lovén, A. (2003 s. 18)

Vår Slutsats angående broschyrer och Internet som informationskälla

När det gäller information anser vi att problemet inte är att det finns mer information än vi hinner läsa utan handlar mera om att vi behöver mönster för att hantera den. Vi tror att det finns svårigheter för en del elever att ta till sig läst eller verbal information. Vi anser att både Internet och broschyrer kan vara en bra informationskälla och ett komplement i vägledning genom att eleven själv kan söka information, men eftersom informationsmängden är stor kan problem uppstå när man ska hitta och sortera det som är viktigt, något som vår undersökning visar. Vår undersökning visar också på att elever sållat ganska kraftigt vid informations bearbetning. De har i stort sett bara tittat på ett eller ett fåtal program. Dessutom ser vi problem för elever genom att skolor idag marknadsför sig i högre grad. Detta innebär att elever måste sortera ut vad som verkligen är fakta och inte reklam.

Förslag på åtgärder

- Vi anser att elever bör ha mer kunskap vid bearbetning och i kritisk granskning av olika informationskällor.
- Det behövs mer varierade informationskanaler. Många elever behöver en visuell och ”handfast” källa. Vi efterlyser därför mer ”upplevelseinformation.” Med detta menar vi information som är mindre abstrakt som t.ex. studiebesök och prova på verkstäder eller stationer.

Vår slutsats angående information av vägledare

Vår undersökning visar att elevinformationen till gymnasiet sker någon gång under höstterminen i årskurs nio. Detta rimmar illa med de målformuleringar och teorier som behandlar vägledning som en långsiktig process anser vi och föreslår därför att den börjar tidigare. Vägledaren har i huvudsak pratat om de olika gymnasieprogrammen. Vi tolkar elevernas brist på hågkomst av dessa tillfällen med att en del ”sållar” grovt i informationsbearbetandet och tar inte till sig mer än ”önskad” information. Kollektiv information kan även innebära att eleverna önskar olika informationer och stänger ute det man tycker inte angår en. Vägledarens eventuella brist på tid och bra informationsmaterial tror vi kan vara några anledningar till att eleverna i vår undersökning inte upplevt denna form av vägledning speciellt positivt.

Förslag på åtgärder

- Möjlighet att börja vägledningsprocessen i sjunde klass.

- Tillgång till bra informationsmaterial och mer pedagogiska kunskaper till hjälp vid informationsutlämnande.

Vår slutsats angående information och undervisning av lärare

En anledning till att elever inte minns undervisning som handlar om studier och yrken kan vara att skolan lämnar över ansvaret till vägledaren. En annan anledning kan vara att eleverna ser detta som ännu en ämneslektion och inte kan relatera detta till sin framtid. Vi hade gärna sett lektioner som handlar om ökad självkänedom, arbetsliv och arbetsmarknad. Dessa kan integreras i samhällskunskapen och undervisas av lärare och vägledare. Undersökningar visar på vikten av ökad samtalstid och genomtänkt metodik i skolans undervisning för att begreppet självkänedom och självinsikt ska bli synliga och levande för eleverna.

Förslag på åtgärd

- Ett nytt ämne som t.ex. ”Jag och min framtid” som syftar till ökad självkänedom liksom till mer arbetsmarknadskunskap.

Slutsats angående nöjda/missnöjda med vägledning som helhet

Vi tror att många elever inte ser vägledning som hela skolans ansvar utan kopplar den till personen vägledaren. De kan även ha svårt att föra samman de olika vägledningsinsatserna till sig själv och sin framtid och har dessutom dåliga kunskaper om vad skolan kan och bör erbjuda. Detta kan vara en av orsakerna till missnöje och att många elever i vår undersökning inte tagit del av de insatser som finns eller skall finnas. Även andra undersökningar pekar på att elever har en diffus bild om vad vägledning innebär. Eleverna har individuella planer och mål angående studier. På samma sätt borde vägledning ha mål beträffande studier och yrken. Vi tror att ett ”vägledningsschema” hade hjälpt elever urskilja de olika insatserna likväl som att ge dem en målformulering och en grund att stå på inför valet.

Förslag på åtgärd

- Synliggör vägledningsprocessen för elever liksom för skolan, med mål och planer, angående elevers vägledning.

Vår slutsats angående den önskade vägledningen

De flesta eleverna i vår undersökning kom in på sitt förstaval men det betyder inte med automatik att det var önskat. Ungdomar är inte en enhetlig grupp. Dessutom har man

idag en större valfrihet som både kan innebära positiva och negativa aspekter. Positivt genom fler möjligheter, negativt genom svårighet att välja inriktning, något som vi ser i vår undersökning. Vi ställer oss dessutom tveksamma till om eleverna har kunskap om vilka möjligheter som finns.

En del elever i vår undersökning har uttryckt behov av stöd. De behöver stöd både i skolan och i den mer privata sfären. De verkar enligt oss också ganska uppgivna.

Studie och yrkesvägledning är hela skolans angelägenhet. Samtidigt är det vägledarens uppgift att hjälpa skolans personal med detta. Vi har svårt att se hur bra vägledning kan fullföljas med, som vi anser, så få medel. När det gäller vägledare finns det idag totalt två heltidstjänster fördelade på sex skolor och en friskola som timanställer ”vid behov.” Har dessa vägledare tid att hjälpa alla elever, frågar vi oss. Vi vill på nytt poängtera vägledning som hela skolans ansvar och på inget sätt lägga skulden på den personal anställd för detsamma.

Förslag på åtgärder

- Ökat antal vägledare åt eleverna.
- Ökat samarbete mellan skola - lärare och studie- och yrkesvägledare för att ge elever så bra stöd som möjligt.
- Ökat samarbete mellan grundskolor och gymnasieskolor för att underlätta integrering och synliggöra valmöjligheter.

Vår slutsats angående omval

En anledning till omval kan vara en motsättning mellan det valda och självbilden. Stämmer inte självbilden med den valda utbildningen kan detta resultera i omval. Jens säger ”jag kunde inte se mig själv sitta tio timmar framför en dator.” Både i skolans målformuleringar och i vägledningsmetodisk litteratur framhävs vikten av att den sökande stegvis blir medveten om sig själv och sina möjligheter relevant eftersom detta kan ge den självkänedom som behövs för att göra ett välgrundat val.

Som en följd av begränsningar i valet produceras en del som för eleven består av tillräckligt bra alternativ. Vi funderar över om inte en del av våra elever gjort onödiga kompromisser beträffande valet. Patrik ansåg sig vara ”felinformerad.” Rätt information hade kanske för honom betytt att han kommit rätt. Ansvaret för denna information kan inte enbart skyllas på skolan, eleverna behöver kanske själva bli mer aktiva i sin

valsituation. En annan elev ville egentligen gå ett annat program. Hon berättar att hon inte sökt för att ”det nog inte var lönt tror inte mina betyg räckt.” Hade denna elev fått en chans att diskutera sina valmöjligheter ytterligare, hade kanske andra möjligheter uppenbarats sig.

10. Sammanfattning och avslutning

Vi har utfört tio kvalitativa intervjuer med syfte att få elevernas syn på sina gymnasieval. Eftersom kvalitativa intervjuer handlar om att tolka inser vi att detta arbete delvis kan innebära att vår syn genomsyrar resultatet. För att motverka detta har vi studerat litteratur och de rapporter som vi anser har betydelse för att ge en ökad förståelse för elevers valsituation. Genom ett noggrant förberett och strukturerat frågeformulär samt en utvärdering efter våra första intervjuer har vi försökt ge en så allsidig och objektiv bild som möjligt. Vårt urval består av elever som gjort sena omval. Eftersom mörkertalet är stort och statistik saknas beträffande de elever som gjort tidiga omval har inte vårt arbete inkluderat dem. För att få en så klar och omfattande bild av problemet som möjligt anser vi att dessa elever skulle ha innefattats i vår undersökning.

Vårt empiriska material kan inte utgöra en tillräcklig källa för ”säkra” empiriska bestämningar om hur man kan minska omval. Vår strävan är i första hand att mot bakgrund av elevernas erfarenheter och upplevelser försöka synliggöra de delar av valsituationen som kan ha betydelse. Vi hoppas därmed kunna bidra till en ökad förståelse för den komplexa situation gymnasievalet innebär idag. Förhoppningsvis kan detta leda till åtgärder som kan underlätta för eleven och ge hjälp att välja.

10.1 Hjälpa@ välja.nu

Hur gick det för vår niondeklassare. Fick han möjlighet att göra ett väl underbyggt val?

Vår undersökning tyder på motsatsen. Vi anser inte att han hade de verktyg och kunskaper som behövdes. Dessutom var valprocessen för kort och vi anser att han inte tog del av de vägledningsinsatser han så väl behövt. Kanske var det detta som gjorde att vår elev hamnade fel.

Hur ser den nuvarande situationen ut?

Det visar sig att vår elev nu kanske hamnat rätt efter att fått tid att reflektera över sig själv och sina valmöjligheter. Dessutom är han ett år äldre och kanske mer mogen att fatta beslut.

Vad kan skolan göra för att hjälpa eleven i sitt gymnasieval? Vi tror att grundskolans vägledning har central betydelse i detta fall och att valprocessen behöver starta tidigare

än som här var fallet, på höstterminen i nionde klass. Dessutom borde valsituationen föregås av ett flertal varierade vägledningsinsatser för att hjälpa eleven hitta rätt.

Hur känns det då att välja om?

Huvudsaken verkar vara att man kommer rätt till slut, man vill kanske inte vara utan de erfarenheter man fått. Det kan vara dessa erfarenheter som ledde dem in på andra vägar. I slutändan är ändå det allra viktigaste att individen får en andra chans.

10.2 Vidare forskning

Vår undersökning har gett oss många svar men också öppnat upp för fler frågor. Mörkertalet är stort när det gäller felval/omval på de berörda skolorna. Hur många elever är det som egentligen gör felval/omval. Vilka fler bakomliggande orsaker kan det finnas? Varför är det så många elever från Ystad och Sjöbo som gör omval? Kan det ha att göra med att vägledarna är få och/eller att kommunerna inte har mål och visioner gällande vägledning? Hur är förhållandena i Skurup och Tomelilla? Hur löser man problemet?

Kunskap saknas gällande vägledning och valprocesser sett från den enskilde individens synpunkt. Hur orienterar sig, handlar och väljer olika ungdomar? Hur vävs deras kunskaper, tolkningar och handlande ihop i studie- och yrkesvalsprocessen? Mer/större forskning kring individens upplevelser kring valsituationen kopplad till vägledning kan ge incitament till kommuner och skolor att utarbeta mål och visioner. Därmed stärka och eventuellt förändra/förbättra studie- och yrkesvägledning.

Vi tror att dagens samhällsförändringar bidrar till svårigheter för unga i deras studie- och yrkesvalsprocesser. Kunskaper, angående sig själv och omvärld, måste tillhandahållas. Att bara förmedla ett stycke information innebär inte att vi förmedlar kunskap, dock är informationsförmedling en viktig del i vägledning. Därför tror vi att forskning kring utformandet av broschyrer och information på Internet utifrån ett elevperspektiv kan ge ansvariga en bild av hur den upplevs, tolkas, bearbetas och vilket innehåll som bör finnas.

Vi fann i vår förundersökning ytterst lite om omval. Detta skapar funderingar. En större utredning/undersökning om elevers syn på omval behövs. Hur påverkas eleven av sitt omval? Är det positivt/negativt? Hur har det påverkat dem psykiskt? Känner de sig misslyckade eller ser de omvalet som en andra chans? Dessutom kan det vara intressant att få ett historiskt perspektiv på omval. Har omval alltid funnits? Ska omval vara en rättighet? Vad hade effekten blivit på samhället och individen om alternativet omval inte funnits? För framtida ungdomars skull hoppas vi att dessa frågor så småningom kan besvaras.

Referenser

- Andersson, B-E. (1985). *Som man frågar får man svar*. Rabén Prisma
- Brown, D. & associates (1981). *Career choice and development*. Jossey Bass
- Dresch, J., Lovén, A. (2003) *Vägledning i förändring. –omvärldsförändringar och dess betydelse för vägledning*. Malmö: lärarhögskolan: Individ och samhälle.
- Fransson, K., Kriegholm, G. (1995). *Studie- och yrkesorientering Årskurs nio –UG95-* Stockholm. Skolverket: Lärarhögskolan
- Fransson, K., Lindh, G. (2004). *Ungdomars utbildnings- och yrkes val i egna och andras ögon*. Skolverket. Fritzes.
- Henrysson, L. (1994). *Syo-kulturer i skolan: Elevers och skolpersonals uppfattningar av studie-,yrkes- och arbetslivsorientering på några högstadieskolor*. Stockholm. Almqvist & Wiksell.
- Lindh, G. (1988). *Vägledningboken*. Lund.
- Lovén, A. (1994). *Utvecklingsarbete. Arbetsvägledning i närbild- vad hände sedan*. Lund. Lärarhögskolan. Malmö. Utvecklingsavdelningen.
- Lovén, A. (2000). *Kvalet inför valet. Om elevers förväntningar och möten med vägledare i grundskolan*. Malmö. Lärarhögskolan. Institutionen för pedagogik.
- Läroplan för det obligatoriska skolväsendet. Lpo94*. Stockholm. Utbildningsdepartementet.
- Skolverket (2005). *Utvärdering av vägledning inom det offentliga skolväsendet*. Dnr 2004:03201.
- Skolöverstyrelsen (1991). *Vem behöver syo*. Stockholm.
- SOU 2001:45 *Karriärvägledning.se.nu*. Stockholm. Utbildningsdepartementet.
- SOU 2002:120. *Åtta vägar till kunskap. En ny struktur för gymnasieskolan*. Stockholm. Utbildningsdepartementet.
- SOU 2006:77 *Ungdomar, stress och psykisk ohälsa - analyser och förslag till åtgärder*. Stockholm. Utbildnings- och kulturdepartementet. Fritzes.
- Svensson, A. (2002) *Den sociala snedrekryteringen till högskolan- när och hur uppstår den?* Göteborg.
- www.ams.se (2006-06-28). *AMS nollvision för ungdomsarbetslösheten*. Arbetsmarknadsverket.
- www.kunskapsskolan.se (2006-10-02)
- www.regeringen.se (2006-08-24) *Stärkt studie- och yrkesvägledning*. Regeringskansliet. Utbildnings och kulturdepartementet.
- www.sjobokommun.se (2006-10-02)
- www.ystadkommun.se (2006-10-02)

Bilaga 1.

Intervjufrågor

Nu

- Vilket program går du på nu?
- Hur trivs du med ditt val?

Bakgrund (grundskolan)

- Berätta vilka funderingar du hade runt ditt första val?
- När började ni prata om gymnasieval i skolan
- Kände du att du hade tillräckliga kunskap om program/programmen innan du gjorde ditt val
- Vad tog du själv reda på?
- Hur hjälpte skolan dig inför valet till gymnasiet?

Öppet hus på gymnasieskolor

Undervisning/info i klassrummet

Besök av gymnasieelever

Broschyrer

Prao

Annat

Vem pratade du med om gymnasievalet?

Föräldrar

Kompisar

Lärare

Din studievägledare

Andra

- Vad gjorde du själv?
- Vad grundade du ditt val på?
- Om du fått välja, vilket program hade du då gått oavsett betyg, avstånd, etc.

Jag och vägledning

- Hur fungerade kontakten med din vägledare?
- Tog du eller vägledaren kontakt, bägge?
- Vad pratade ni om?
- Fick du någon klarhet genom samtal/info i klass eller bägge?

Tycker du vägledningen hjälpte dig i ditt val?

Kunde något annat gjorts i skolan för att hjälpa dig?

Sen började du gymnasiet... då började du på?

- Hur länge gick du på det programmet?
- Vad hände eftersom du ville byta?
- Hur fick du stöd i ditt byte?
- Hur kom du fram till det nuvarande programmet?
- Vad visste du om programmet du ville byta till?
- Kunde något annat gjorts i skolan för att hjälpa dig?

Framtid

- Vad ska du göra efter gymnasiet?
- Vad tror du att du kommer att jobba som?
- Hur ser du på framtida jobbutsikter?
- Vad gör du om 10 år?
- Om du visste vad du vet nu, hade du då gjort något annorlunda?

Bilaga 2.

Hej!

Vi heter Sussie Eriksson och Therese Gustafsson och går tredje året på Studie och yrkesvägledarprogrammet på Malmö högskola. Just nu arbetar vi med vårt examensarbete.

På uppdrag av Sydsåkanska Gymnasieförbundet ska vi göra en undersökning om gymnasieval och omval ur ett elevperspektiv. Skolan vill försöka ta reda på vad den kan göra för att underlätta väljandet för elever.

Här kommer du in!

Dina synpunkter är viktiga för oss och därför undrar vi om vi kan få prata med dig en stund?

Vi tar kontakt med elever från olika kommuner ur olika åldersgrupper och samtalen är anonyma och helt frivilliga.

Vi hör av oss via telefon för att ge mer information vecka 36. Undrar du över något innan dess är det bara att ringa oss.

Med vänliga hälsningar

Sussie Eriksson

Therese Gustafsson